

CENTRUL DE
RESURSE PENTRU
DIVERSITATE
ETNOCULTURALĂ

se poate ieși din **impas?**

inventar de probleme
și soluții privind
situația romilor
din România

2007

Autori: Marian Chiriac, Alina Constantinescu
Editor: Mariana Sălăgean
Lector: Florin Moisă

**Raport realizat cu sprijinul Fundației King Baudouin în
cadru programului „Drepturile minorităților în practică
în sud-estul Europei”.**

CUPRINS

INTRODUCERE	3
I. PROBLEME SOCIAL – ECONOMICE	4
Excluziune socială	7
Domeniul sănătății romilor	8
<i>Măsuri guvernamentale</i>	10
Accesul pe piața muncii	12
<i>Măsuri guvernamentale</i>	14
Măsuri în domeniul educației pentru romi	15
II. LIDERI, PARTIDE ȘI OPȚIUNI POLITICE ALE ROMILOR	21
Atitudine față de viața publică	21
Cultură și istorie romani	24
III. DISCRIMINARE ȘI RASISM.....	26
IV. INSTITUȚII ȘI PROGRAME MENITE SĂ	
 ÎMBUNĂTĂȚEASCĂ SITUAȚIA ROMILOR	32
Strategia guvernamentală de îmbunătățire a situației romilor	32
Capacitatea instituțională a organismelor responsabile de problematica romilor	35
<i>Agencia Națională pentru Romi – ce fel de viziune?</i>	35
Programul de dezvoltare comunitare Hădăreni.....	37
Deceniul de Incluziune a Romilor	39
Fondul pentru Dezvoltarea Instituțională (IDF Grant)	44
CONCLUZII ȘI RECOMANDĂRI	45

INTRODUCERE

De aproape 17 ani, în România există o chestiune care își tot caută o rezolvare: situația minorității roma. Prezent constant în discursul public, subiectul nu mai are conotația negativă din urmă cu ceva vreme, ci vrea să spună că în România încă există o minoritate etnică marginalizată, care se confruntă cu numeroase probleme sociale și identitare, al cărei proces de incluziune socială reală este îngreunat de lipsa unei viziuni coerente ca și de puținătatea resurselor.

Pornită ca o obligație a României de a-și consolida capacitatea instituțional-administrativă privind protecția minorităților, abordarea acestei situații pare acum într-un impas. Rezolvarea problemelor minorității roma este un proiect complex, schițat în mare, dar căruia pare să îi lipsească viziunea, strategia, dar mai ales rezultatele. În plus, lipsește o voință politică reală care să determine o schimbare reală, aceasta pe fondul neimplicării active a beneficiarilor direcți, romii, cu excepția, desigur, a unui număr redus de lideri și organizații non-guvernamentale.

Mai poate fi așadar spus ceva nou în ceea ce privește problema romilor din România? Credem că răspunsul este mai curând unul negativ. S-au cam identificat nevoile și obiectivele generale, s-au dezvoltat proiecte de politici sectoriale (unele sunt chiar aproape de finalizare), s-au înființat instituții ori s-au delegat responsabilități. Și cu toate acestea ceva nu merge.

Raportul de față nu are așadar cum să ajungă la concluzii inedite sau să propună soluții miraculoase. Ne-am mulțumit să identificăm principalele probleme legate de situația comunității roma, să trecem în revistă modalitățile prin care s-a încercat (dar nu și reușit mereu) rezolvarea acestora, pentru a încheia cu o listă de recomandări.

Pentru elaborarea acestui raport am realizat mai întâi de toate interviuri sociologice cu cei mai importanți actori (din administrație, poliție și mai ales sectorul non-guvernamental). Am folosit apoi informațiile publice disponibile, folosind ca sursă de informare mass media sau rapoartele și informările primite din partea instituțiilor publice. Nu în cele din urmă, am procedat la o lectură critică a documentelor și rapoartelor oficiale sau a documentelor europene.

Am realizat astfel o trecere în revistă a principalelor probleme cu care se confruntă populația de romi din România, o analiză a politicilor publice în domeniu și a Strategiei guvernamentale de îmbunătățire a situației romilor, pentru a încheia cu o serie de recomandări.

Trebuie spus în încheiere că autorii raportului de față sunt gadjii, dar amândoi au suficientă experiență de lucru și o cunoaștere bună a problemelor legate de romi. Ținem să menționăm acest lucru pentru a accentua că demersul nostru nu este unul militant, dar nici neutru. Am încercat să privim lucrurile cu detașare, dar cu empatie, să diagnosticăm fără însă a ne propune să oferim remedii forțate.

Dorim totodată ca demersul nostru să contribuie la afirmarea unei atitudini pozitive în ceea ce privește minoritatea roma. Știm desigur că este nevoie de revalorizarea imaginii și de o îmbunătățire evidentă a situației sociale a romilor pentru a se ajunge aici, dar mai știm că depinde de noi toți modul în care înfruntăm povara istoriei și a mentalităților.

I. PROBLEME SOCIAL – ECONOMICE

Cel mai adesea, de-a lungul istoriei, populația de romi a trăit la marginea societății, fiind caracterizată de o sărăcie accentuată a mării sale majorități. În perioada comunistă, o mare parte dintre romi a putut avea oportunități de integrare în societatea acelor vremuri, prin acces la formele de educație, sănătate, pe piața muncii, dar acest lucru s-a făcut marginal și a avut efecte limitate. Trecerea la economia de piață, după 1990, găsește romii din România într-o situație deloc favorabilă: cei mai mulți dintre aceștia trăiau în sărăcie, fără un loc de muncă stabil sau bine plătit, slab educați etc.

Astfel, în 1992, conform cercetării "Condiții social-economice de viață ale populației de romi", a Institutului pentru Cercetarea Calității Vieții (ICCV), peste 51,2% dintre romii chestionați nu aveau un loc de muncă și doar 3% dintre aceștia primeau ajutoare de șomaj. Șase ani mai târziu, o cercetare similară arăta o oarecare îmbunătățire a situației. Astfel, doar 52,4% din populația activă (de peste 16 ani) nu avea nici un fel de calificare profesională, spre comparație cu 79,4% în 1992. Pe de altă parte, 67,7% dintre romi au spus că familiile lor nu au asigurat minimul de trai zilnic, comparativ cu procentul de 40,5% înregistrat în 1992.

Barometrul relațiilor etnice din 2002 arăta că romii reprezintă cel mai sărac segment al societății românești. În ultimele 12 luni, 90,5% dintre romi s-au aflat cel puțin o dată în imposibilitatea de a-și cumpăra mâncare din cauza lipsei de bani. Banii necesari pentru plata cheltuielilor de întreținere a locuinței au reprezentat o problemă pentru 90,2% dintre romi, spre deosebire de 42% dintre etnicii maghiari. Peste jumătate dintre membrii etniei roma câștigă, lunar, maximum un milion de lei, 16,8% nu au nici un fel de venituri și numai 1,5% au un salariu mai mare de patru milioane de lei.¹

Sărăcia rămâne una dintre cele mai grave probleme, care afectează foarte mulți dintre romi, ei reprezentând minoritatea etnică cea mai puternic lovită.²

Rata sărăciei în funcție de etnie (anul 2001)

	Rata sărăciei severe	Rata sărăciei
Română	9,3	24,4
Maghiară	6,4	19,9
Romă	52,2	75,1

Deși în ultimii ani, nivelul sărăciei în România a scăzut treptat, această scădere a înregistrat cel mai mic nivel în rândul romilor.

Populația de romi rămâne în continuare înalt vulnerabilă. Ultimul studiu "Condiții social-economice de viață ale populației de romi", realizat de Institutul pentru Cercetarea Calității Vieții, (ICCV, 2001) relevă că lipsa banilor este principala problemă a familiilor de romi (în cazul a 44,6% dintre respondenți), urmată de sărăcie (15%), sănătate (8,8%), problemele cu locuința (7,7%), alimentația insuficientă sau proastă (6,3%).

¹ Conform Barometrului Relațiilor Etnice, program al Centrului de Resurse pentru Diversitate Etnoculturală, realizat de Metro Media Transilvania, octombrie 2002, citat în raportul „O necesară schimbare de strategie”, CRDE, 2004

² Conform unui raport al Comisiei Anti-Sărăcie și Promovare a Incluziunii Sociale din cadrul Guvernului României, disponibil la adresa www.caspis.ro/downloads/Suport%20social%20romi.doc

Același studiu mai arată și gradul de nemulțumire față de diferitele domenii ale vieții:		
Venituri	-	86,0%
Alimentație	-	71,9%
Bunuri în gospodărie	-	58,8%
Viață în general	-	58,4%
Locuință	-	50,7%

Accesul la ajutorul social (actualmente venit minim garantat) este o sursă de ameliorare a stării de sărăcie la care foarte mulți dintre romii săraci apelează.

Situația ajutorului social la populația de romi

Consideră că nu sunt îndreptățiți să primească ajutor social - 21%

Se consideră îndreptățiți să primească ajutor social - 75%

Nu au răspuns la întrebare - 4%

Au depus dosar - 47%

Nu au depus dosarul pentru că oricum nu se dă - 14%

Cred că au dreptul, dar nu au depus dosar - 28%

Nu le-a fost primit dosarul (necorespunzător) - 5%

Nu au actele necesare - 9%

Dosarul a fost respins - 17%

Dosarul este depus, dar nu au primit rezultatul - 5%

Dosarul a fost aprobat - 25%

(Sursa: Baza de date ICCV „Romii 1998”)

Chiar dacă statisticile oficiale recente lipsesc, asta deoarece starea de sănătate a populației României nu se mai evaluează pe criterii etnice, date anterioare apreciază că mortalitate infantilă în rândul copiilor romi este de aproape patru ori mai mare decât media pe țară, că rata abandonului e de asemenea mult mai ridicată decât pe ansamblul populației sau că foarte mulți copii romi trăiesc în condiții insalubre de viață.³

O altă problemă majoră este cea a condițiilor de locuit. În România, conform datelor recensământului din 2002, aproape 1 milion de persoane trăiesc în condiții de sărăcie locativă extremă. Chiar dacă nu există informații oficiale în acest sens, se poate estima că o parte dintre aceștia sunt romi ce trăiesc în zone slab dezvoltate din punct de vedere al infrastructurii (aprovizionare deficitară cu apă, gaz, fără iluminat, străzi și drumuri impracticabile etc).

Datele cercetării ICCV "Condiții social-economice de viață ale populației de romi" (anul 1998), arată că din circa cele 1,5 milioane de romi existenți în mod real, pentru aproximativ 25 de mii locuința este practic redusă la un adăpost improvizat, iar pentru alte 265 de mii – deși construcția în care locuiesc se poate califica drept casă – starea ei și diferența între nevoi și situația de fapt transformă locuirea propriu-zisă în adăpostire. O altă categorie, ce însumează circa 700 de mii de persoane, stau în condiții care nu le asigură condiții de existență și de dezvoltare minimale⁴, pentru a folosi terminologia de specialitate ce desemnează condițiile la limita subzistenței.

Efectul acestor procese este serios: circa 16,5% dintre familiile de romi locuiesc cu chirie, în timp ce 21% locuiesc în case construite ilegal, pe terenuri fără acte de proprietate, conform datelor din aceeași cercetare.

³ Idem

⁴ Date din volumul „Locuirea și sărăcia extremă – cazul romilor”, de Cătălin Berescu și Mariana Celac, Editura Universitară Ion Mincu, 2006

Situația nu s-a schimbat deloc în ultimii aproape zece ani. Conform datelor din Barometrul Incluziunii Romilor (2007) ponderea indivizilor de etnie romă în rural este mai mare decât cea a membrilor celorlalte etnii - 60% versus 40%⁵. În plus, cei dintâi trăiesc într-o măsură mai mare în zonele periferice ale localităților – 68% dintre romi, în comparație cu doar 46% dintre membrii altor etnii ce afirmă că locuiesc în astfel de zone. Este interesant de observat că situarea romilor într-o zonă sau alta depinde de mediul de rezidență – cei din mediul rural trăiesc în zonele centrale într-o măsură mai mică decât cei din mediul urban. Acest lucru poate fi explicat de faptul că o bună parte a locuințelor locuite de indivizii de etnie romă în centrele orașelor sunt locuințe vechi închiriate de la stat. Faptul că romii au o pondere mai ridicată în mediul rural și că tind să locuiască mai degrabă în comunitățile îndepărtate accentuează ideea că aceștia au acces limitat la servicii și de cele mai multe ori mult mai slabe calitativ comparativ cu ceilalți indivizi.

Diferențele dintre romi și celelalte etnii se adâncesc atunci când se analizează situația locuințelor, luând în considerare indicatori precum accesul la utilități, materialul de construcție a locuințelor și situația legală a romilor. În ceea ce privește racordarea la apă, gaze sau canalizare, în mediul rural diferențele dintre cele două grupuri, deși reale, nu sunt puternice, întrucât toate locuințele (indiferent de caracteristicile gospodăriilor) tind să nu aibă acces în general la aceste facilități. În mediul urban, însă, diferențele sunt mult mai vizibile – de la 70% gospodării neracordate în cazul romilor la 20% sau chiar 10% în cazul altor indivizi. Pe lângă aceste deficiențe, se mai adaugă lipsa electricității și încălzirea cu deșeuri sau chiar neîncălzirea locuinței, aspecte relevante pentru situația prezentă a romilor și alarmante chiar dacă au o amploare mai scăzută – circa 13% dintre romi nu au electricitate, un procent destul de ridicat în comparație cu 2% pentru celelalte etnii.

Încălzirea cu deșeuri sau chiar neîncălzirea locuințelor caracterizează circa 12% dintre locuințele romilor.

Supraaglomerarea este o altă problemă cu care romii se confruntă într-o măsură mai ridicată decât ceilalți indivizi, numărul mediu de persoane pe cameră în cazul lor fiind mai mult decât dublu față de numărul mediu de indivizi din gospodăriile ne-rome.

Însă poate cea mai gravă problemă o reprezintă lipsa siguranței locuirii – doar 66% dintre romi au afirmat că trăiesc având un contract pentru locuințe comparativ cu 82% în cazul indivizilor aparținând altor etnii. Mai mult decât atât, dintre romii care au contracte circa 9% locuiesc cu chirie (majoritatea lor la stat), pe când doar 1% dintre ne-romii cu contract intervievați se află în această situație. Ambele elemente fac ca doar 58% dintre romi să aibă siguranța unui contract de proprietate pentru locuințe (locuința fiind legal fie a lor/partenerilor lor, fie a părinților) față de 81% în cazul indivizilor de alte etnii⁵.

Deoarece în prezent există o generație de copii și tineri care nu pot să sperie la obținerea unei locuințe este de așteptat o degradare continuă a condițiilor de locuire a populației de romi. În plus, migrația spre orașe face ca și aici să existe o cerere mai mare decât oferta, ce nu poate fi curând acoperită. Nu în ultimul rând, se estimează că în rândul romilor se va menține o rată a natalității mai mare decât a restului populației.

O altă problemă este legată de evacuările forțate făcute de către autorități. Cazuistica e bogată (vezi în acest sens rapoartele Romani Criss, disponibile la adresa www.romanocriss.org) și include evacuări din spații aparținând domeniului public și unde și-au găsit adăpost provizoriu romi (nomazi sau nu), din spații de locuit unde locatarii nu au avut sau nu mai au forme legale de ședere etc. Problema constă în faptul că deși autoritățile invocă legea atunci când fac aceste evacuări, oamenilor aflați în dificultate nu li se oferă soluții alternative sau sunt trimiși în localitățile de origine, lăsați în grija autorităților locale, care însă ignoră problema, cel mai adesea.

⁵ „Barometrul Incluziunii Romilor”, studiu realizat în perioada noiembrie 2006, de către Fundația pentru o Societate Deschisă, disponibil, în limba română, la adresa www.fsd.ro/ro/documente.php?id_document=364

Situația riscă să devină și mai dramatică în condițiile în care România dezbate în acest moment o nouă Lege a locuinței care prevede, printre altele, derogarea totală a statului în ceea ce privește asumarea responsabilității pentru garantarea cetățenilor români a dreptului la o locuință decentă⁶. Rămâne de văzut dacă statul român își va asuma totuși niște obligații în acest sens, lucru ce ar putea include adoptarea unei legislații care să încurajeze susținerea romilor ce vor să își construiască locuințe sau a organizațiilor/companiilor ce ar fi dispuse să contribuie la construcția de locuințe sociale.

Excluziune socială

Cel mai adesea problematica romilor este explicată prin legătura dintre sărăcia existentă în comunități, în principal, și slaba participare economică a membrilor acestora. La lucrurile evidente care explică acest lucru – mai slaba calificare profesională, dispariția meseriilor tradiționale, cazuri de discriminare la angajare etc – se adaugă însă și o serie de factori specifici, ce țin de excluziunea socială a romilor.

Este vorba aici de faptul că, spre exemplu, conform datelor din raportul Comisiei Anti-Sărăcie și Promovare a Incluziunii Sociale din cadrul Guvernului României, circa 3,1% dintre romi nu au niciun act de identitate. Cazurile includ mai multe situații posibile: fie neînregistrarea copiilor nou-născuți (din diferite motive, de la necunoaștere până la dezinteres) fie lipsa actelor, care au fost pierdute, furate etc. Iar efectele acestei situații sunt evidente: există numeroși romi, cetățeni români, ce nu sunt alfabetizați, ce nu lucrează legal, care nu au asigurări de sănătate, nu se pot căsători legal și nici nu pot să își înregistreze copiii la naștere.

În succesiunea de forme de excluziune socială a romilor, nefrecventarea școlii de către aproximativ 24% dintre copiii de peste 10 ani care nu mai urmează cursurile este, de asemenea, generatoare de excluziuni în lanț, arată studiul „Accesul romilor pe piața muncii” (de Gelu Duminica, Marian Preda). La fel de grav este și faptul că 84% dintre romii de peste 14 ani nu lucrau cu carte de muncă, ceea ce înseamnă nu doar lipsa unor venituri sigure ci, mai grav, lipsa asigurărilor de șomaj și de pensii pentru marea majoritate a romilor⁷.

Conform datelor recensământului din 2002, numărul mediu de ani petrecuți la școală de elevii romi de peste zece ani era de 6,8 ani, în timp ce pentru întreaga populație numărul mediu de ani este de 11,2 ani.

Alți factori ce contribuie la excluziunea socială a romilor sunt căsătoria timpurie în unele comunități tradiționale și fenomenul abandonului școlar, mai ales în rândul tinerelor fete. Cercetarea „Si fetele rome merg la școală”, derulată de Centrul Educatia 2000+ în cursul anului 2005, a determinat motivele acestor stări de fapt: invocarea păstrării tradiției în cazul căsătoriilor la o vârstă fragedă, lipsa resurselor materiale și lipsa perspectivelor pe piața muncii.

La mulți romi tradiționali, cel mai important aspect este, fără îndoială, căsătoria timpurie, care reprezintă în mod cert încheierea traseului educațional. Explicațiile sunt legate de imposibilitatea îndeplinirii simultane a rolului de soție sau de mamă și a celui de elevă, dar și cutumele din comunitate.

Fetele rome, chiar și în multe din comunitățile „românizate”, sunt prinse într-o capcană din care este foarte dificil de ieșit, din cauza lipsei puterii de decizie. Astfel, fetele rome nu abandonează școala din cauza sărăciei, ci a persistenței modelului căsătoriei timpurii, a educației scăzute și a rolului tradițional legat de gospodărie, care domină încă în comunitate.

⁶ La ora redactării acestui raport, vechea lege a locuinței (114/2001) ar urma să fie abrogată, un nou proiect de lege, aflat pe site-ul Ministerului Muncii, fiind pus în dezbateri. Totuși, ținând cont de impactul major al unei asemenea legi și de faptul că până către sfârșitul anului 2009 România se va afla succesiv în campanii electorale, este greu de crezut că Parlamentul o va lua în dezbateri în acest orizont de timp.

⁷ Conform „Accesul romilor pe piața muncii”, autori Gelu Duminică, Marian Preda, Editura Cărții de Agribusiness, 2003, disponibilă și la http://www.agentiaimpreuna.ro/documente/Accesul_romilor_pe_piata_muncii.pdf

Toți acești factori care țin de excluziunea socială a romilor trebuiesc însă priviți și într-o perspectivă mai largă, europeană. Globalizarea, aderarea României la UE sunt elemente care pun cu mai multă acuitate o problemă care în clipa de față este privită cu reținere sau se citește doar în cheie ideologică: *modernitate versus tradiție*.

Integrarea europeană nu pare, până una alta, să-i includă și pe romi la modul real atâta vreme cât, spre exemplu, după 1 ianuarie 2007, numărul romilor expulzați din țări europene precum Franța, Italia, Irlanda, Belgia etc a crescut, deși majoritatea acestora nu erau nici infractori, nici recidiviști⁸.

Acest lucru arată tensiunea dintre regulile clare ale Occidentului și modul de viață tradițional al multor romi: seminomad, cu ocupații sub-calificate, adesea ilicite, asta deși Occidentul îl celebrează prin atenția acordată producțiilor culturale, îndeosebi muzicale. Mai arată că integrarea socială a romilor trebuie, în viziunea multor state UE, să se facă cât mai departe de occident, în locurile de origine, chiar dacă acolo sărăcia și manifestările discriminatorii persistă. Și, nu în ultimul rând, că „păstrarea tradițiilor și a formelor specifice de viață” sunt doar cuvinte frumoase din documente europene, atâta timp cât oamenii care se comportă în mod tradițional sunt respinși pentru că nu sunt asimilați.

Din această dilemă: modernitate vs. tradiție nu se va ieși prea ușor, iar cel mai probabil cei care vor trebui să se schimbe sau să dispară sunt tocmai romii tradiționali care, culmea, sunt extrem de apreciați în muzică sau literatură. Nu însă și în viața reală.

Domeniul sănătății romilor

Subiectul sănătății în cazul comunităților de romi are o abordare paradoxală în România. Pe de o parte, în mod oficial se consideră că sănătatea nu are o conotație etnică, dar în același timp se accentuează că romii reprezintă o prioritate și, ori de câte ori se poate, autoritățile scot în evidență eforturile făcute pentru creșterea accesului romilor la serviciile de sănătate publică.

Sistemul sanitar din România continuă, în opinia specialiștilor, să traverseze o perioadă de criză, iar acest lucru se răsfrânge și asupra comunității roma care – din cauza sărăciei, lipsei de educație și, uneori, a atitudinii discriminatorii – are probleme mari în ceea ce privește starea de sănătate.

Astfel, conform datelor Institutului pentru Cercetarea Calității Vieții (ICCV), valabile la nivelul anului 1998, probleme grave de sănătate sunt raportate la nivelul a circa 14% din populația de origine roma la care se adaugă un procent de circa 2,3% persoane cu handicap⁹.

Cele mai afectate persoane sunt cele din categoria de vârstă medie (40-60 ani) și, desigur, persoanele mai în vârstă. Acest lucru reprezintă un semnal de alarmă, deoarece creșterea rapidă a gravității problemelor de sănătate odată cu vârsta este combinată cu durata relativ scurtă de viață.

se poate ieși
din **impas?**

8

Proporția problemelor grave de sănătate

1-10 ani	11-20 ani	21-30 ani	31-40 ani	41-50 ani	51-60 ani	61-70 ani	Peste 70 ani
4,4%	6,2%	8,8%	18,5%	30,9%	42,2%	46,0%	47,5%

⁸ Pentru o prezentare a celor mai importante cazuri vezi colecția publicației online Divers (www.divers.ro)

⁹ Conform unui raport al Comisiei Anti-Sărăcie și Promovare a Incluziunii Sociale din cadrul Guvernului României, disponibil la adresa www.caspis.ro/downloads/Suport%20social%20romi.doc

Pe de altă parte, aceleași date ale ICCV relevă - luând în calcul incidența afecțiunilor de sănătate cele mai grave - că există o legătură strânsă între aceste boli și nivelul ridicat al sărăciei.

Incidența afecțiunilor de sănătate

Afecțiuni digestive	Cardio-vasculare	ORL	Psihice	Uro-genitale	Diabet	TBC	Reumato-logice
24%	21%	19%	8%	8%	7%	6%	6%

Speranța de viață a romilor este cu circa 10 ani mai redusă decât cea a populației majoritare. Aproape trei sferturi dintre adulții romi apelează la medic datorită simptomelor unei boli și doar o mică parte consultă medicul pentru controale de rutină sau în scop preventiv.

Durata medie a spitalizării persoanelor de etnie roma este aproape dublă față de media la nivel național, aspect ce poate fi datorat fie faptului că romii se prezintă la medic în stadii avansate ale bolii, ce necesită tratamente mai îndelungate, fie situației materiale precare¹⁰.

Din anul 2001, odată ce România s-a adaptat cerințelor legislației europene care nu mai permite clasificarea pacienților după criteriul etnic, practic nu mai sunt date oficiale care să prezinte un inventar clar al problemelor de sănătate în rândul romilor.

Dincolo de problemele prezentate mai sus, care oferă o imagine de ansamblu a stării de sănătate în rândul romilor, situația reală e mult mai complexă și pare circumscrisă într-un cerc vicios din care se va ieși cu greutate. Asta deoarece sărăcia, lipsa actelor de identitate (necesare pentru a se înscrie pe lista unui medic de familie), a unui loc de muncă (care să permită plata asigurărilor de sănătate) etc. sunt factori care împiedică sau îngreunează foarte mult accesul romilor la servicii de sănătate.

La acestea se adaugă situația precară a sistemului sanitar din România, vizibilă îndeosebi în mediul rural, unde există numeroase comunități ce nu beneficiază de serviciile vreunui dispensar medical sau ale unei farmacii. Pe de altă parte, distanța dintre un cabinet medical și locuințele romilor este foarte mare, iar ambulanțele, de multe ori, nu se deplasează până în comunitățile de romi¹¹.

Statul român și-a asumat sarcina ameliorării stării de sănătate a comunităților de romi, atât prin Planul de Acțiune din cadrul Strategiei de îmbunătățire a situației romilor (HG 522/2006) cât și prin cel din cadrul Deceniului de Incluziune a Romilor. Desigur, la nivel central se poate vorbi de existența unor politici publice în domeniul sănătății, de documente programatice importante ori de comitete mixte de lucru, numai că la nivel local se înregistrează numeroase disfuncționalități. Asta deoarece – spre exemplu – este dificil să se monitorizeze activitatea Direcțiilor de Sănătate Publică (DSP) ori să fie documentate toate cazurile în care medici de familie refuză să trateze corect un copil sau o femeie de origine romă, sau atunci când ambulanțele nu se deplasează în comunitățile de romi.

Revenind, în acest moment strategia statului român în ceea ce îi privește pe romi este centrată pe un singur program pe sănătate destinat exclusiv acestora. Este vorba de programul de susținere a mediatorilor sanitari, care primesc salariile de la bugetul de stat. S-a ajuns la această decizie considerându-se că cel mai important lucru în acest moment este schimbarea de mentalitate printre romi.

¹⁰ Date preluate din lucrarea „Starea de sănătate a populației roma și accesul la serviciile de sănătate”, de Sorin Cace, Cristian Vladescu (coord.), Ed. Expert, 2004.

¹¹ Interviu cu Daniel Rădulescu, coordonator programe pe sănătate în cadrul organizației Romani Criss

De aceea, cei circa 500 de mediatori sanitari care există la nivelul întregii țări au rolul de a facilita comunicarea între romi și medici, dar trebuie totodată să fie și un model pentru romi. Mediatoarele – căci nu sunt decât femei angajate pe acest post (decizie ce contravine legislației anti-discriminare, dar care în acest caz are motivații culturale) - trebuie să intre în casele oamenilor, să le cunoască problemele și să încerce să găsească soluții concrete. În realitate, însă, ele nu se ocupă doar de chestiunile legate de sănătate, ci ajută romii să obțină cărți de identitate sau certificate de naștere pentru copii, ori semnaleză autorităților problemele sociale.

Chiar dacă, prin intermediul mediatoarelor sanitare (program inițiat de Romani Criss și asumat ulterior de către guvern), s-au făcut ceva pași înainte, problemele din sistem sunt departe de a fi rezolvate. Întâi de toate, ele lucrează doar cu un contract pe o perioadă determinată, care se reînnoiește anual, ceea ce menține o stare de nesiguranță în ceea ce privește stabilitatea locului lor de muncă. Apoi, salariul – plătit de Autoritatea de Sănătate Publică – este unul mai curând modic, de numai 400 RON pe luna sau mai puțin, conform declarațiilor mediatoarelor.

Totodată, în repetate rânduri mediatoarelor li s-au solicitat servicii pe care nu le puteau asigura. Nici comunicarea cu medicii nu este mereu ușoară. Chiar dacă în discuțiile pe care le-am avut cu diferite mediatoare, niciuna nu a afirmat că personal ar fi avut probleme în relația cu doctorii, totuși toate au recunoscut că au auzit de cazuri în care cadrele medicale au refuzat sau au lucrat dificil cu mediatoarele, al căror rol spuneau că nu îl înțeleg.

“La început, medicii nu au înțeles care este rolul acestui mediator sanitar. Unii credeau că este un fel de vraci sau medic al romilor, care îi va scăpa de povara pacienților de etnie roma”, spune Daniel Rădulescu, coordonator pe proiecte pe domeniul sanitar în cadrul Centrului Romilor pentru Interventii și Studii Sociale – Romani Criss. Rădulescu ține să amintească în acest sens cazul unui medic care, când s-a trezit cu o femeie de origine roma bolnavă, i-a spus că nu mai e treaba lui și să se duca la mediator: “duceți-vă la țiganca voastră, aveți doctorul vostru acum”¹².

Măsuri guvernamentale

Teoretic, romii reprezintă un grup-țintă al strategiilor guvernamentale de promovare a sănătății și de combatere a sărăciei, argumentele în acest sens fiind faptul că, din anul 2000, ministrul sănătății are un consilier personal pe problemele romilor, precum și faptul că un an mai târziu s-a înființat o Comisie Ministerială pentru Romi tot în cadrul MSP.

În afara banilor de la buget din care se plătesc salariile mediatoarelor sanitare, Ministerul Sănătății are numeroase alte programe în care sunt cuprinși și etnici romi (vaccinare, identificarea și tratarea diferitelor boli, acordarea de medicamente compensate etc) numai că aceste cheltuieli nu se contabilizează separat. Acum, oficialii din minister așteaptă deblocarea unor fonduri de la Banca Mondială pentru crearea în toate județele țării a unor centre de informare și educație pentru sănătatea familiei. Proiectul, denumit "Social Inclusion Project", derulat prin Fondul Român de Dezvoltare Socială și inclus în cadrul Deceniului de Incluziune a Romilor, își propune ca în aceste centre mixte – amplasate în comunități – să lucreze romi, împreună cu reprezentanți ai ministerelor Sănătății, Educației și, eventual, cei ai Muncii.

¹² Informații preluate din articolul „Ferentari – viața la puls de alertă”, publicat de Divers, iulie 2007 (www.divers.ro)

Cu toate acestea, ministerul nu poate derula programe speciale pentru comunitățile de romi. “Trebuie ca o zonă în care se află romi să intre printre ariile prioritare ale Ministerului Sănătății Publice. Acest lucru s-ar putea întâmpla doar în cazul în care Autoritatea de Sănătate Publică locală sau o organizație non-guvernamentală ar semnala probleme și ar veni cu o propunere concretă de îmbunătățire a situației în cadrul unui proiect, bazat preferențial pe parteneriat între instituție și un ONG, realizabil prin implicarea activă a populației din zonă”, este opinia oficială în acest sens¹³.

Efortul guvernamental – care nu e concertat și nu are programe speciale destinate romilor – e completat de inițiative individuale sau proiecte ale organizațiilor non-guvernamentale care produc rezultate, e drept, limitate însă.

Altfel, cu finanțare externă, sute de mii de euro au fost cheltuiți pe programe de tot felul, de la combaterea tuberculozei, la educație sexuală (inclusiv pentru bărbați) și planning familial, depistarea cancerului mamar etc. Numai că toate aceste eforturi sunt departe de a produce rezultate vizibile. Conform mai multor experți consultați, programele derulate până acum ar trebui să fie doar începutul unei campanii coerente de abordare a complexelor probleme de sănătate ale romilor¹⁴. Deși utile, aceste programe nu au fost mereu adresate nevoilor cele mai stringente și nici nu s-a mers mereu la cauzele reale, care sunt sărăcia, lipsa locurilor de muncă sau educarea oamenilor. În plus, aceste programe s-au redus considerabil odată cu aderarea României la Uniunea Europeană, considerându-se acum că România este capabilă să-și rezolve singură problemele legate de sănătate.

Acces la servicii de sănătate

Starea de sănătate a romilor este foarte mult influențată de accesul lor la serviciile de sănătate. Din cercetările efectuate în comunități, au fost identificate două mecanisme generale de excludere a populației rome de la serviciile sistemului public de sănătate :

– *excluderea formală*: în această categorie intră toate persoanele care nu îndeplinesc condițiile prevăzute de lege, pentru a beneficia de actul public medical, ne-asigurații, exclușii din sistemul asigurărilor de sănătate (cei fără acte de identitate, familii fără minim un angajat, fără venit minim garantat, sau care nu a fost luat în evidențele instituțiilor statului);

– *excludere informală*, care ar putea fi denumită ca fiind „excluderea inclușilor” sau excluderea asiguraților care îndeplinesc condițiile prevăzute de lege, dar care, din diverse motive (care țin de funcționarea deficitară a întregului sistem de sănătate, contexte specifice locale, prejudecăți sociale, culturale sau etnice), sunt excluși de la serviciile de sănătate (cei care sunt neinformați despre drepturile pe care le au în calitate de asigurați, fără bani pentru transport, fără bani pentru costurile suplimentare).

Deși situația în ceea ce privește luarea în evidențele medicilor de familie s-a îmbunătățit în ultimii ani (84% dintre adulți și 91% dintre copiii romi se află în evidențele unui medic de familie, față de 34% în 2000 și 79,2% în 2001) există în continuare cazuri de discriminare pe criterii etnice în ceea ce privește accesul la serviciile de sănătate.

Chiar dacă statisticile în acest sens lipsesc, concluzia a fost trasă pe baza observațiilor reprezentanților Consiliului Național pentru Combaterea Discriminării și ai reprezentanților diferitelor organizații de romi.

Organizațiile civice ale romilor primesc în continuare numeroase semnale de la romi că de foarte multe ori atitudinea medicului față de ei este una rasistă. “Eu consider că dacă se raportează că în acest moment sunt mai multe persoane înscrise la medicul de familie nu înseamnă că acei oameni au acces egal cu toți ceilalți pacienți la serviciile oferite de acel medic”, apreciază un reprezentant al Romani Criss¹⁵. Tot el a recunoscut că afirmațiile privind discriminarea pe criterii etnice sunt destul de greu de probat, deoarece oamenii se tem

¹³ Interviu cu dr. Hanna Dobronăuțeanu, fost consilier pe problemele romilor în cadrul Ministerului Sănătății Publice.

¹⁴ Informații obținute în urma unor discuții cu experți din sectorul non-guvernamental.

¹⁵ Interviu cu Daniel Rădulescu, coordonator programe pe sănătate în cadrul organizației Romani Criss

să facă reclamații de tipul acesta și, pe de altă parte, medicul are multe posibilități de a acoperi rasismul cu o aparență de profesionalism.

Chiar și unii oficiali confirmă existența unor cazuri de discriminare. Secretarul de stat pentru relația cu Parlamentul din cadrul Ministerului Sănătății Publice (MSP), Ervin-Zoltán Székely spunea că la mijlocul anului 2007 a primit o sesizare de la Consiliul Național pentru Combaterea Discriminării în care era vorba despre o doamnă de etnie roma care s-a plâns că nu ar fi primit asistență medicală adecvată și astfel a avut probleme la naștere. Cazul a fost dat spre rezolvare Corpului de control al ministerului care, împreună cu Autoritatea de Sănătate Publică din localitatea respectivă a analizat situația iar medicul a fost sancționat nu pentru că a discriminat, ci pentru că n-a acordat asistență medicală așa cum ar fi fost normal¹⁶.

Accesul pe piața muncii

În condițiile în care România a devenit stat membru al Uniunii Europene, chestiunea unei piețe a muncii flexibile, adaptată unei economii de piață globale devine o necesitate stringentă. O întrebare se pune acum: are România o forță de muncă suficient de mobilă, adaptabilă și educată? Sunt romii integrați pe această piață a muncii? Din păcate, răspunsul pare mai curând unul negativ.

În ceea ce privește domeniul ocupării romilor, drafturile Planurilor Naționale de Acțiune ale Deceniului de Incluziune sunt sumare, insuficient dezvoltate și neadoptate de către Guvern. De altfel, în România problema ocupării romilor nu este încă suficient de clar tranșată în politicile publice existente. Planul Național de Acțiune pentru Ocuparea Forței de Muncă 2004-2005¹⁷ de pildă, nu are măsuri specifice care să se adreseze romilor, ci abordează problemele acestora în cadrul masei mai largi a categoriilor dezavantajate. Această abordare globală pierde din vedere faptul că romii se confruntă cu nevoi specifice la angajare și cu un set de obstacole particulare, printre care discriminarea ocupă un loc important.

Caracteristici ale forței de muncă roma

În mod tradițional, romii erau împărțiți pe neamuri care corespundeau unor îndeletniciri pe care ei le-au avut de-a lungul anilor. Astfel, ponderea cea mai mare în cadrul acestor meserii o au romii lăutarii, căldărarii, fierarii, cărămidarii și spoitorii.

Meseriile tradiționale apar cu precădere în mediul rural. Romii din rural care practică meserii tradiționale sunt ceanari, muzicanți și rudari, iar cei din mediul urban sunt mai ales spoitori, argintari și lăutari.

Alte două meserii prezente atât în mediul rural, cât și în cel urban sunt cărămidăritul și lăutăria¹⁸.

O altă categorie a romilor tradiționali este cea a lucrătorilor pământului, a celor care practică munci necalificate legate de cultura pământului. Deoarece doar o foarte mică parte a romilor au propriile terenuri, ei nu sunt agricultori în sensul propriu al cuvântului, ocupându-se așadar de muncile cel mai puțin calificate, îndeosebi ca zilieri.

¹⁶ Interviu cu Ervin-Zoltan Szekely, secretar de stat pentru relația cu Parlamentul din cadrul Ministerului Sănătății Publice (MSP), publicat și în buletinul informativ Divers (www.divers.ro)

¹⁷ Planul Național de Acțiune pentru Ocuparea Forței de Muncă 2004-2005 este disponibil la adresa www.mmssf.ro/website/ro/munca/PNAO2004_2005.pdf

¹⁸ Conform „Accesul romilor pe piața muncii”, autori Gelu Dumnică, Marian Preda, Editura Cărții de Agribusiness, 2003, disponibilă și la http://www.agentiainpreuna.ro/documente/Accesul_romilor_pe_piata_muncii.pdf

Treptat, mai ales din anii 70 încoace, raportul privind meseriile specifice romilor a început să fie schimbat. Astfel, meseriile tradiționale se mai întâlnesc doar în mediul rural (și nici aici pe scară largă), acestea fiind înlocuite treptat de meserii specifice, moderne: construcții - zidar, zugrav, fierar-betonist, lăcătuș mecanic, mecanic auto, sudor, șofer, croitor etc. Conform studiului „Romii pe piața muncii”, meseriile moderne ale romilor au fost dobândite prin sistemul formal de învățământ și instruire sau la locul de muncă¹⁹.

Pregătire și surse de venituri

Principala problemă referitoare la accesul romilor pe piața muncii nu este una legată de absența locurilor de muncă ci de faptul că mulți dintre aceștia nu au un nivel de instruire care să le permită accesarea la joburi bine remunerate sau care corespund unui status social peste medie.

Nivelul de pregătire profesională al romilor rămâne pe ansamblu foarte scăzut. Conform datelor Institutului de Cercetare a Calității Vieții (ICCV) 34 la sută dintre romi nu au nici o calificare, în timp ce 14 la sută sunt agricultori și circa 5 la sută sunt zilieri. Calificările moderne se întâlnesc doar în 37 la sută din cazuri iar cele tradiționale la circa 10 la sută dintre romi²⁰.

Deși între mediile de rezidență nu sunt diferențe majore în privința nivelului de calificare a romilor, situația pe sexe este sensibil diferențiată: bărbații romi sunt calificați într-o proporție mai mare decât femeile, ponderea femeilor fără meserie (37%) fiind semnificativ mai mare decât a bărbaților (15%).

Sursele de venit cele mai frecvente ale populației de romi nu sunt de natură a crește odată cu relansarea economică a țării. Multe dintre ele sunt venituri de criză, înalt vulnerabile, nesustenabile sau chiar cu risc ridicat de a genera conflicte, violență și delincvență.

Veniturile salariale aduc o contribuție extrem de scăzută pentru majoritatea romilor: 12,9% din populația de peste 16 ani este salariată; cei mai săraci 40% obțin în medie din salarii sub 2%. Este de remarcat faptul că cei mai prosperi 30%, au o participare salarială mai ridicată, obținând din aceasta în medie 30% din venituri.

Datele statistice privind statutul profesional arată ca doar aproximativ 30.000 de romi au statut de salariat (5,57% din comunitatea de romi, acest procent fiind de 25,95% la români).

Statut profesional	Români	Maghiari	Romi
Total populație ocupată	7.137.231 100,00%	481.992 100,00%	87.652 100,00%
Salariați	5.033.300 70,52%	381.436 79,14%	29.789 33,99%
Patroni, întreprinzători privați	135.452 1,90%	9.193 1,91%	1.031 1,18%
Lucrători pe cont propriu	812.064 11,38%	40.496 8,40%	26.117 29,80%
Membri ai societăților agricole, coop.	11.527 0,16%	507 0,11%	222 0,25%
Lucrători familiali în gospodărie proprie	1.099.806 15,41%	46.017 9,55%	18.837 21,49%
Altă situație	45.045 0,63%	4.343 0,90%	11.656 13,30%

¹⁹ Studiu citat în „Accesul romilor pe piața muncii”, 2003

²⁰ Idem

Veniturile salariale, cele mai importante într-o economie modernă, sunt practic inexistente pentru 70% din populația de romi. Pe de altă parte, 30% din populație, partea cea mai prosperă, se caracterizează printr-o structură a veniturilor apropiată de cea a restului populației active, respectiv creșterea rapidă a contribuției veniturilor salariale (30%), scăderea veniturilor din suport social și scăderea contribuției, deși se menține încă la un nivel cel mai ridicat (42%), al diferitelor activități pe cont propriu, majoritatea lor probabil informal²¹.

Pe de altă parte, pământul continuă să fie o resursă de venituri marginală pentru romi. Deși jumătate dintre aceștia trăiesc în mediul rural, ei dețin foarte puțin pământ, atât pentru cultivare, cât și pentru casă-grădină: 23,8% din populația rurală deține teren agricol și 41,4% grădină. În rest, singurele surse de venit le oferă activitățile de zilier (fluctuante și prost plătite) și, nu rareori, furturile²².

Măsuri guvernamentale

Strategia guvernamentală de îmbunătățire a situației romilor, adoptată în aprilie 2001 (modificată prin HG 522/2007) are la capitolul economic mai multe măsuri care se referă la accesul pe piața muncii. Astfel, programul este centrat îndeosebi pe pregătirea profesională a romilor, astfel încât aceștia să aibă acces la slujbe cât mai bine plătite. Pe de altă parte, mai sunt prevăzute acordarea de facilități fiscale firmelor romilor sau firmelor care angajează romi.

Nu în ultimul rând, Strategia prevede ca autoritățile să ia toate măsurile necesare pentru combaterea tuturor formelor de discriminare a romilor pe piața muncii.

Atât Strategia cât și Planul Național de Acțiune aferent conțin mai mulți indicatori care trebuie urmărit anual, printre care, spre exemplu, se află realizarea unor parteneriate sau un anumit număr de romi care să fie pregătiți prin intermediul unor traininguri profesionale. Și cu toate că raportările privind îndeplinirea acestor obiective sunt cel mai adesea pozitive, în realitate lucrurile suferă din cauza faptului că parteneriatele sau programele sunt pe termen scurt, la o scară redusă și nu sunt însoțite de măsuri colaterale care să ducă la deplina integrare a romilor în muncă.²³ „Experiența arată că autoritățile locale tind să își îndeplinească obiectivele prin intermediul unor proiecte separate decât prin obținerea unor schimbări în practicile instituționale sau prin crearea unor mecanisme permanente. Iar acest lucru demonstrează că nu se ajunge la o schimbare reală în ceea ce privește accesul romilor pe piața muncii”, se spune în raportul „*Comparing Romanian Policies on Employment: Lessons for the Roma Decade*”, publicat de EUMAP (august 2005).

Unul dintre cele mai elocvente exemple privind bunele intenții specifice programelor guvernamentale și rezultatele mediocre este cel al burselor de joburi pentru romi. Deși autoritățile locale se străduiesc să promoveze aceste programe și să atragă totodată angajatori și romi, numărul persoanelor care își găsesc efectiv de lucru rămâne mic (circa 10% dintre romii prezenți), iar în majoritatea cazurilor slujbele necesită cel mult studii medii.²⁴

Conform raportului anual al Agenției Naționale pentru Ocuparea Forței de Muncă (ANOFM), în anul 2005 un total de 7.430 romi a beneficiat de servicii de informare și consiliere profesională, 1.601 au participat la formare profesională, 5.432 au fost ocupați temporar. Caravana ocupării pentru romi a ajuns în 723 de localități, iar la evenimentele organizate în cadrul acestei campanii au participat 25.768 romi. Rezultatele acestor eforturi întârzie, însă, să apară.

²¹ Conform unui raport al Comisiei Anti-Sărăcie și Promovare a Incluziunii Sociale din cadrul Guvernului României, disponibil la adresa www.caspis.ro/downloads/Suport%20social%20romi.doc

²² Idem

²³ Pentru exemple în acest sens vezi raportul „*Comparing Romanian Policies on Employment: Lessons for the Roma Decade*”, de Florin Nasture, august 2005, disponibil la

http://www.soros.org/initiatives/roma/articles_publications/publications/overcomingtwo_20050916/nasture_2005.pdf

²⁴ Vezi în acest sens arhiva publicației online Divers (www.divers.ro), inclusiv o declarație a președintelui Agenției Naționale pentru Ocuparea Forței de Muncă (ANOFM), care spunea că în scurt timp s-ar putea renunța la bursa locurilor de muncă pentru romi din cauza impactului mediocru al acestor programe. (Divers, nr. 24(311), 21 iunie 2007)

În ceea ce privește măsurile de combatere și prevenire a discriminării pe piața muncii, acestea sunt menționate în cadrul Legii nr. 48/2002. Deși în ultimii ani în România s-au făcut ceva progrese privind formele fățișe de discriminare la angajare (de exemplu Consiliul National de Combatere a Discriminării a amendat clar anunțurile discriminatorii din mica publicitate), romii se confruntă în continuare cu o atitudine de respingere din partea angajatorilor. Rezultatele concrete sunt încă puține, în primul rând din cauza lipsei banilor pentru acest gen de programe.

Se poate estima că, pe termen mediu, accesul romilor pe piața muncii se va face într-un ritm mult mai lent decât în cazul populației majoritare. Asta deoarece – dacă luăm în calcul tendințele actuale - la nivelul populației roma se va menține un grad scăzut al pregătirii profesionale, coroborat cu un nivel scăzut de pregătire școlară.

Atitudinea față de educația formală, o anumită izolare a unor comunități de romi și gradul mai redus de acceptare a valorilor moderne în astfel de comunități tradiționale sunt alți factori care îngreunează accesul romilor pe piața muncii. În plus, atitudinile și manifestările discriminatorii nu vor dispărea peste noapte.

În aceste condiții, singurele măsuri posibile sunt cele legate de intervenția statului român, care ar trebui să încurajeze școlarizarea și pregătirea profesională a romilor, ca și activitățile care să ducă la crearea unei clase antreprenoriale a romilor. Totodată, ar putea fi crescut în continuare numărul locurilor de muncă în activități de suport pentru romi (profesori, asistenți sociali, mediatori medicali etc).

Problematika tinerilor și a accesului lor la educație și profesii moderne este cea asupra căroră programele și proiectele trebuie să se focalizeze în următorii ani. Presiunile pe care aceștia le fac și le vor face pe piața muncii (având în vedere nivelul de educație scăzut și ponderea ridicată în totalul populației) vor fi din ce în ce mai puternice. În rândul romilor, femeile au o poziționare și mai slabă pe piața muncii comparativ cu bărbații, ceea ce conduce la nevoia unor programe speciale destinate acestora.

Nu în ultimul rând ar trebui acordată atenție problemei obținerii de pământ de către romi (lucru asumat de autorități dar care nu a fost pus deloc în practică) sau acordării de loturi de teren pentru construirea de locuințe.

Măsuri în domeniul educației pentru romi

În ceea ce privește educația, între romi și populația majoritară continuă să se manifeste un decalaj semnificativ. Deși în ultimii circa 10-15 ani educația a fost constant o prioritate a autorităților române, iar numărul programelor derulate, al politicilor și strategiilor adoptate a fost semnificativ, continuă să existe mai multe obstacole în ceea ce privește accesul la educație de calitate pentru copiii și tinerii romi.

Este vorba întâi de toate de un deficit de educație, manifestat la nivel funcțional prin gradul ridicat de analfabetism. Pe de altă parte, foarte puțini dintre copiii romi de vârstă corespunzătoare sunt înscriși la grădiniță. Situația frecventării ciclurilor de învățământ superioare este și mai gravă: dacă un sfert dintre romi nu au făcut nici o clasă și aproape jumătate dintre ei au făcut maxim 4 clase, doar 5% au terminat liceul și doar 0,2% au făcut o facultate. Costul participării școlare este, pentru o largă parte a populației de romi, excesiv de mare în raport cu șansele reale de a finaliza, chiar la nivel primar, studiile și de a obține, prin aceasta, acces pe piața muncii.

Pe de altă parte, în cadrul populației de romi, datorită unor modele tradiționale care susțin căsătoria la o vârstă foarte mică, există o presiune a comunității, exercitată în special asupra fetelor, pentru a abandona școala înainte de finalizarea ciclului școlar obligatoriu.

În acest context, politicile publice în domeniul educației sunt centrate pe ideea ca integrarea socială a romilor să se facă prin încurajarea păstrării limbii și tradițiilor proprii, iar școala să fie o modalitate de deschidere a comunității roma spre o societate modernă.

Actorii principali care s-au implicat în programe educaționale sunt *Ministerul Educației* (sub diferitele sale denumiri) care a derulat proiecte Phare, cele din cadrul Strategiei guvernamentale pentru îmbunătățirea situației romilor și, mai nou, cele din cadrul Deceniului de Incluziune dar și *organizațiile non-guvernamentale* (cel mai adesea în parteneriat cu ministerul).

Programele derulate de Ministerul Educației încep din anul 1990, prin *formarea de resurse umane* din cadrul comunității roma, mai exact prin alocarea de locuri speciale la trei licee pedagogice pentru formarea primilor învățători romi.

Ulterior, din anul școlar 1992-93, la nivelul claselor I-IV sunt introduse 3-4 ore săptămânal de limba și literatura maternă, respectiv, la clasele VI-VII, două ore de istoria și tradițiile romilor. Tot din acel an la Facultatea de Limbi și Literaturi Străine a Universității București s-a introdus un prim curs de limba romani. În anul universitar 1997-1998 se înființează o secție de limba romani în cadrul catedrei de indianistică, ce devine un an mai târziu o secție distinctă. Din anul universitar 2005-2006 limba romani are chiar statut de limba A.

În prezent sunt aproape 500 de profesori care predau limba și istoria romilor, iar la sfârșitul anului trecut erau circa 25.000 de copii romi care au ales studiul limbii materne romani și al istoriei romilor, adică în jur de 10% din populația școlară roma care frecventează școala și care-și asumă identitatea roma.

O altă direcție susținută de către Minister a fost cea a acordării de *locuri speciale* pentru tinerii romi, la licee și facultăți. S-a început cu 10 locuri alocate la Facultatea de Asistență Socială, pentru a se ajunge astăzi la circa 400 de locuri pentru romii ce urmează o facultate.

Totodată, s-a reușit desemnarea câte unei persoane la inspectoratele școlare care să gestioneze problematica roma. Problema este că de la începutul anului 2000, normele acestora au fost diminuate de la o normă întreagă la jumătate de normă și uneori au fost înglobați în sintagma "inspector pentru minorități"²⁵.

Cel mai adesea, activitatea acestor inspectori nu se desfășoară la parametrii doriți, ei lucrând de multe ori part-time și neavând timpul necesar să supervizeze toate acțiunile din sfera lor de lucru. Mai mult, se exprimă îngrijorarea că uneori acești inspectori sunt aleși în funcție de afilierea politică.

O altă măsură în domeniul educației pentru romi o constituie instituția mediatorului școlar, persoană de etnie romă care face legătura între școală și elevii de etnie romă, contribuind la prevenirea abandonului școlar. Problema este că numărul mediatorilor școlari este încă foarte redus, în comparație cu nevoile existente, desori o singură persoană trebuind să se ocupe de câteva școli.

O altă componentă a programelor educaționale o constituie programul educațional PHARE privind îmbunătățirea „Accesului la educație pentru grupurile dezavantajate, cu focalizare pe romi”, care s-a dezvoltat și implementat începând cu 2003. În cadrul acestui program s-a reușit elaborarea unor materiale educaționale, formarea resursei umane nerome, dezvoltarea proiectelor unor grădinițe estivale ca și o componentă de recuperare școlară.

Ultima secțiune de programe educaționale ar fi cea care se înscrie în contextul *Strategiei guvernamentale de îmbunătățire a situației romilor*, adoptată la 25 aprilie 2001 și modificată și completată prin Hotărârea de Guvern nr. 522/19 aprilie 2006.

²⁵ Informații prezentate de profesorul Gheorghe Sarău, consilier în cadrul Ministerului Educației în cadrul unui supliment publicat de *Revista 22*, nr. 835, martie 2006

Problemele majore identificate de Guvern în ceea ce privește educația sunt:

- participarea școlară redusă în sistemul de învățământ, precum și abandonul școlar timpuriu;
- tendința de segregare a copiilor romi;
- neimplicarea membrilor comunităților rome în programe de recuperare școlară
- lipsa condițiilor de locuire și a infrastructurii adecvate

Tot la această secțiune ar merita menționate și programele preconizate în cadrul *Deceniului de Incluziune a Romilor* (program regional demarat în anul 2005 și care va dura până în anul 2015), unde există un plan de acțiune, s-au identificat nevoile bugetare dar încă nu s-a făcut mai nimic din cauza lipsei banilor.

Situația generală

Datorită numărului mare de copii și tineri romi, România a considerat o prioritate dezvoltarea unor politici educaționale pentru această categorie etnică.

Astfel, România are acum un sistem de învățământ pentru romi și în limba romani cu un număr crescând de elevi și profesori, cu rezultate destul de vizibile în ceea ce privește creșterea calității educației pentru romi (aici includem creșterea constantă a romilor care se înscriu la școală, dar mai ales a celor cu educație superioară), însă persistă în continuare inegalități semnificative.

Numărul elevilor romi (1989 – 2007)

An școlar	Total	Studiază istoria romilor și limba romani
1989-1990	129000	50
1990-1991	138000	--
2002-2003	158128	15708
2003-2004	183176	20528
2004-2005	220000	24129
2005-2006	243008	24904
2006-2007	250000	25525

Astfel, prin compararea datelor ultimelor recensăminte (din anul 1992, respectiv 2002) se constată unele evoluții divergente. Mai întâi e vorba de o dublare a numărului tinerilor romi cu studii universitare (de la 0,1% din totalul populației rome la 0,2%), ca rezultat al politicilor afirmative, însă o scădere a celor cu educație liceală (de la 2% la 1,5%). Pe de altă parte a scăzut ușor procentul absolvenților de patru clase primare (de la 37,5% la 35,8%), și a crescut mult procentul celor fără școală absolvită (de la 25,1% la 34,3%)²⁶.

²⁶ Prezentare comparativă a datelor din Recensămintele generale privind populația României efectuate în anul 1992, respectiv 2002.

Rezultate bune s-au obținut în ceea ce privește îmbunătățirea accesului la educația preșcolară și creșterea calității acesteia, având în vedere că studiile arată că participarea în învățământul preșcolar este în general o condiție de succes pentru învățământul primar și mai departe deoarece copiii care nu merg la grădiniță au de obicei mai multe dificultăți de adaptare și în obținerea de performanțe școlare superioare decât ceilalți. Însă, în ciuda eforturilor politicilor publice și a unor succese limitate, există încă un număr mare de copii romi care nu frecventează grădinița din cauza costurilor mari implicate, a lipsei instituțiilor de resort (spații optime sau a resurselor pentru întreținerea acestora) dar și a izolării geografice. Datele oficiale arată că participarea copiilor romi în învățământul preșcolar e de patru ori mai scăzută decât a majorității populației²⁷.

În medie, un copil petrece 2,9 ani la grădiniță. Conform datelor recensământului din 2002, numărul mediu de ani petrecuți la școală de elevii romi de peste zece ani era de 6,8 ani, în timp ce pentru întreaga populație numărul mediu de ani este de 11,2 ani²⁸.

Concluzia în acest caz este prezentată explicit în raportul „Acces egal la educație de calitate pentru romi”: „Faptul că un procent atât de scăzut de copii romi frecventează grădinița, în comparație cu copiii ne-romi, este un factor important care contribuie la eșecul școlar. Copiii merg la școală fără experiența unui mediu de învățare structurat și întâmpină greutăți la menținerea ritmului impus de ceilalți copii care au frecventat programul obișnuit de grădiniță de trei ani. Ca reacție, într-un număr din ce în ce mai mare de școli se organizează programe intensive de vară de pregătire pentru școală. Majoritatea Inspectoratelor implicate în proiectul finanțat de Phare au dezvoltat metodologii, materiale educaționale, instrumente de evaluare și fișe de lucru pe care le oferă atât educatoarelor cât și învățătorilor. Aceasta este însă o soluție temporară, iar ținta ar trebui să fie încurajarea copiilor romi să frecventeze grădinițele de masă”²⁹.

O mare problemă rămâne cea a *abandonului școlar*. Nu există date actuale referitoare la ratele de abandon ale elevilor romi comparativ cu cele ale populației totale, nici date referitoare la diferențe între ratele de abandon în școlile segregate comparativ cu școlile integrate. Ministerul Educației a raportat că între 12 și 20 la sută din copiii romi abandonează școala primară și gimnazială.

Abandonul și nivelurile inferioare de educație par să fie mai des întâlnite în comunitățile rome. În 1998 rata de abandon pentru populația totală a fost de 0,8 la sută, în timp ce datele studiilor efectuate de Institutul pentru Cercetarea Calității Vieții (ICCV) arată că 11,6 la sută dintre copiii romi au încetat să mai meargă la școală la un anumit moment în ciclul primar, de obicei în clasa a patra. Compararea acestor două date de către autorii raportului „Acces egal la educație de calitate pentru romi” arată că diferența este semnificativă, de peste zece ori mai mare pentru populația de romi.

„Datele din anul școlar 1998-1999 demonstrează că rata de abandon este mai mare în școlile rome segregate comparativ cu cele pentru tot sistemul de învățământ. De exemplu, procentul școlilor rurale în care apare o rată de abandon de peste 5 la sută a fost de 1,9 la sută pentru întreg sistemul, dar 4,6 la sută pentru școlile primare care au copii romi.

Neînscirerea la școală este mai ridicată în cazul școlilor rome segregate comparativ cu sistemul de învățământ în ansamblu. Dacă dintre toate școlile rurale 3,6 au raportat rate de neînscirere de peste 5 la sută, în școlile cu majoritate de elevi romi (peste 50 la sută romi) acest procent crește la 14,1%.

²⁷ Conform unui raport al Comisiei Anti-Sărăcie și Promovare a Incluziunii Sociale din cadrul Guvernului României, disponibil la adresa www.caspis.ro/downloads/Suport%20social%20romi.doc

²⁸ Ministerul Educației și Cercetării (MEdC), „Raport asupra stării sistemului național de învățământ”, București: MEdC, 2005

²⁹ „Acces egal la educație de calitate pentru romi”, raport de monitorizare efectuat în cadrul Programului de Monitorizare și Advocacy al Open Society Institute (OSI), 2007. Raportul este disponibil și pe internet la adresa: http://www.eumap.org/topics/minority/reports/roma_education/national/romania/romeduc_romania2.pdf

Datele unei cercetări similare a Institutului pentru Cercetarea Calității Vieții (ICCV), desfășurată însă în 2005 arată o scădere semnificativă în școlarizarea romilor pe măsură ce înainteză în vârstă, indicând astfel că șansele ca romii să abandoneze școala sunt mult mai mari decât în cazul majoritarilor. Diferența mică la vârsta de opt ani poate indica și înscrierea târzie a elevilor romi în ciclul primar”, se mai arată în raportul menționat³⁰.

Analfabetismul în rândul romilor este o problemă care, în ciuda eforturilor din ultimii ani, a înregistrat o înrăutățire. Analizând cifrele privind analfabetismul, pe baza datelor oferite de recensăminte, se constată dublarea, în cifre absolute, a numărului romilor analfabeți în rândul populației adulte, în intervalul 1992-2002: de la 57.108 persoane s-a ajuns la 104.737.

Conform datelor recensământului din 2002, 26,2% din populația romă peste zece ani nu a finalizat nici o formă de școlarizare, comparativ cu doar 4,9 la sută din populația totală. Date din același recensământ arată că 25,6 la sută din populația romă de peste zece ani (în total 104.737 persoane) sunt analfabeți, comparativ cu 2,6 la sută pentru populația totală de peste zece ani.

O componentă importantă a politicilor educaționale a fost formarea mediatorilor școlari, ocupație gândită a funcționa ca o interfață între școală și comunitate. Mediatorul s-a dorit să fie un membru al comunității de romi care, pe de o parte, să cunoască sistemul de învățământ și să poată prezenta părinților într-un limbaj accesibil lor care sunt posibilitățile de școlarizare, care sunt avantajele și rezultatele școlarizării copilului, iar pe de altă parte să poată prezenta școlii eventualele probleme pe care le are elevul³¹.

Din anul 2000 încoace au fost pregătiți circa 200 de mediatori, numai că resursele limitate și lipsa unor reglementări clare pentru angajarea unor noi mediatori au limitat extinderea acestei inițiative, ba chiar riscă să pună în umbră rezultatele obținute până acum.

Guvernul sau diferite inițiative ale organizațiilor civice au dus la formarea unui număr semnificativ de cadre didactice romi, dar „lipsește un sistem de monitorizare și evaluare a tuturor cursurilor, pentru a le consolida și a clădi mai departe pe bunele practici existente”, se arată în raportul „Acces egal la educație de calitate pentru romi”. Tot aici se menționează că „eforturile Guvernului de a crește numărul de profesori romi și de profesori care vorbesc romani, precum și numărul orelor de limba romani, au avut mai mult succes. Însă curriculumul ar trebui să includă mai multe materiale care să reflecte minoritatea roma și aceste conținuturi ar trebui să devină parte integrantă a ofertei educaționale pentru toți copiii din România, nu doar pentru minoritatea roma”³².

Unul din factorii care nu mereu a avut un impact pozitiv asupra politicilor educaționale a fost cel al *descentralizării sistemului de învățământ*, ceea ce a presupus mai multă autonomie pentru autoritățile locale, însă adeseori fără stabilirea sau asumarea unor responsabilități clare.

O alta problemă nerezolvată este cea a existenței, încă, a unor cazuri de *segregare în școli*. Chiar dacă fenomenul nu are mare amploare, chiar dacă lipsește o definiție explicită a sa, segregare există. În aprilie 2004, Ministerul Educației și Cercetării emitea o reglementare internă sub forma unei notificări care recunoștea și condamna segregarea³³. Notificarea autoriza inspectorii responsabili cu învățământul pentru romi să elaboreze planuri de acțiune pentru desegregarea unităților școlare segregate pe care le identifică, sau a acelor care au un număr disproporționat de elevi romi, sau cele cu elevi romi în clase separate.

³⁰ Conform raportului „Acces la educație de calitate pentru romi”, EUMAP, 2007.

³¹ Informații prezentate de dna Liliana Preoteasa, director general în cadrul Ministerului Educației, Direcția Generală pentru Învățământ Preuniversitar, în cadrul unui supliment publicat de *Revista* 22, nr. 835, martie 2006.

³² Conform raportului „Acces la educație de calitate pentru romi”, EUMAP, 2007

³³ Notificarea nr. 29323 privind segregarea școlară din 20 aprilie 2004.

Conform documentului, acolo unde școlile au un număr disproporționat de mare de elevi romi sau romii sunt în clase separate, școala trebuie să se asigure că procentul romilor reflectă procentul aparținând minorităților naționale de a învăța limba lor maternă și dreptul de a putea fi instruite în această limbă sunt garantate; modalitățile de exercitare a acestor drepturi se stabilesc prin lege.

Cu toate acestea, deoarece notificarea nu are putere de lege, implementarea ei este limitată. Totodată, planul de acțiune elaborat pentru Deceniul de Incluziune a Romilor include eliminarea claselor și școlilor segregate până în 2008 ca o țintă a secțiunii de educație, dar până acum nu s-a specificat modalitatea în care se va atinge acest obiectiv general.

Cazurile de segregare pot fi sub forma refuzului de a-i înscrie pe copiii romi în unele școli sau înscrierea lor în clase separate (nu pentru a oferi educație în limba romani, ci pentru "a-i proteja" pe copiii neromi). Această atitudine primește un sprijin substanțial și din partea părinților majoritari. Cele mai dese cazuri de discriminare se manifestă totuși prin pasivitatea cadrelor didactice, care nu acordă nici o atenție copiilor romi din clasă, care obțin note de trecere doar pentru a se scăpa de ei sau lăsându-i repetenți pentru a forța părinții să-i trimită la școli speciale. Procentul mare (de circa 90%) de copii romi la școlile speciale - rezervate, oficial, pentru copiii cu dizabilități mentale - este efectul acestei discriminări, la care contribuie, oarecum, și părinții romi, deoarece la aceste școli li se oferă copiilor o masă caldă pe zi, iar elevii pot termina mult mai lesne cele opt clase.

Un pas înainte a fost făcut în 19 iulie 2007, odată cu adoptarea de către Ministerul Educației a ordinului 1540, privind interzicerea segregărilor și realizarea desegregării romilor în învățământ. Astfel, începând cu anul școlar 2007/2008, Ministerul interzice formarea claselor întâi și a cincea având preponderent sau numai elevi romi, pentru a preveni sau pentru a elimina segregarea școlară. Potrivit ordinului ministerului, în unitățile școlare în care există elevi romi trebuie să fie promovată și încurajată reprezentarea copiilor și a părinților din grupurile dezavantajate în consiliile părinților și ale elevilor, iar școala să ofere elevilor romi exemple de modele pozitive, prin numirea unor cadre didactice de etnie roma și prin invitarea regulată a cetățenilor romi să participe la activitățile școlii³⁴.

Pe de altă parte, autoritățile publice încă ignoră în mare parte problema segregării rezidențiale a comunităților rome. "O schimbare reală va avea loc doar cu intervenția sistematică a statului. Segregarea geografică larg răspândită în România a condus la procente ridicate de copii romi care trăiesc în așezări și cartiere majoritar rome, deseori la distanță mare de comunitățile majoritare și de infrastructuri, inclusiv de școli", se mai arată în raportul „Acces egal la educație de calitate pentru romi”.

Se ridică însă semne de întrebare în privința modului în care autoritățile române vor reuși să îndeplinească obiectivul asumat în drafturile Planurilor Naționale de Acțiune ale Deceniului de Incluziune a Romilor, respectiv eliminarea segregării școlare până în 2008.

³⁴ Conform ordinului Ministerului Educației, nr. 1540/19 iulie 2007

II. LIDERI, PARTIDE ȘI OPȚIUNI POLITICE ALE ROMILOR

Opțiunile politice ale romilor, ca și modul în care liderii acestora reușesc sau nu să creeze o mișcare politică bine articulată sunt subiecte de maximă actualitate. Pe de altă parte, chiar dacă nu au disciplina de vot a electoratului maghiar, spre exemplu, votanții romi reprezintă mereu un grup de interes pentru orice candidat mai ales pentru cei romi - îndeosebi în cadrul alegerilor locale.

Candidații ne-romi au o atitudine ambivalentă față de electoratul rom. Sunt unii care încearcă să atragă voturi din acest spectru, folosind în acest sens numeroase promisiuni electorale. Pe de altă parte, există candidați ce ignoră voitul electoratul rom, considerând că apropierea de acesta ar duce la pierderea de voturi din partea majoritarilor. Oricum, chiar dacă nu este o temă majoră a campaniilor electorale, asumarea unor poziții politice care să se raporteze la problematica romilor este de asemenea o constantă a procesului electoral.

Atitudine față de viața publică

Studiile privind gradul de participare la viața politică arată că romii, ca de fapt toate grupurile etnice din România, situează *prioritățile politicilor în afara sferei etnice, considerând astfel reducerea sărăciei și a șomajului printre obligațiile majore ale guvernului*³⁵.

Romii din România sunt totodată nemulțumiți și pesimiști în legătură cu propria viață, atât în cifre absolute, cât și comparat cu populația luată în întregime. Cele două elemente – nemulțumirea față de felul în care trăiesc și pesimismul cu care privesc evoluția lucrurilor – sunt determinate în primul rând de starea de sărăcie materială accentuată caracteristică lor. În acest sens, romii au opinii similare celor mai săraci dintre cetățenii români, indiferent de etnie. Totuși, peste factorul material, se suprapun și alte elemente care contribuie la formarea percepțiilor preponderent negative ale romilor, între care neîncrederea ridicată în instituții și sentimentul că sunt discriminați.

O percepție similară a satisfacției față de propria viață este indicată, în ceea ce privește populația în ansamblu, și de datele „Barometrului Incluziunii Romilor”: 35% dintre români se declară mulțumiți de felul în care trăiesc, în timp ce 63% sunt nemulțumiți. În cazul romilor nemulțumirea este mult mai mare: procentul celor mulțumiți scade la 12%, în timp ce nemulțumirii reprezintă 87% dintre respondenții de etnie romă.

În schimb, încrederea romilor este semnificativ mai scăzută decât cea a neromilor în instituțiile cu care intră în contact direct și care, teoretic, sunt cele ce mediază în primul rând pentru rezolvarea problemelor acestora. Doar 38% dintre romi spun că au încredere multă sau foarte multă în Primăria localității în care trăiesc (spre deosebire de 50% dintre toți cetățenii care au aceeași opinie), 34% au încredere în Poliție (față de 44% la nivel național) și numai 20% în organizații non-guvernamentale (comparat cu 27% în ansamblul populației).

³⁵ Așa reiese atât din „Barometrul Incluziunii Romilor”, studiu realizat în perioada noiembrie 2006, de către Fundația pentru o Societate Deschisă, disponibil, în limba română, la adresa www.fsd.ro/ro/documente.php?id_document=364 cât și din „Studiul privind participarea politică a romilor din România”, realizat în cadrul unui program regional al National Democratic Institute (NDI) destinat creșterii participării politice a romilor.

În același timp, romii apelează de trei ori mai des la asistenții sociali de la Primărie și de două ori mai mult la sprijinul altor funcționari din Primărie decât neromii.

De asemenea, romii interacționează mai des cu poliția și cu directorul sau profesorii școlii. Aceste interacțiuni sunt în mare măsură determinate de dependența romilor de diverse forme de ajutor social, dar în același timp rezultatul lor determină felul în care respondenții privesc instituțiile publice.

Încrederea în Primărie, în cazul romilor, crește la 50% în rândul celor care au apelat la funcționari sau asistenți sociali din Primărie și au fost mulțumiți de felul în care li s-a răspuns solicitărilor, dar scade până la 22% pentru cei nemulțumiți.³⁶

Pe de altă parte, conform *Studiului privind participarea politică a romilor din România*, reiese că două treimi dintre respondenții romi consideră că nu pot influența deciziile la nivel județean sau național. Această atitudine se regăsește, de asemeni, și la nivelul de încredere în guvernare în general, unde romii investesc administrația locală și instituțiile europene cu o încredere mai mare decât cea în administrația centrală. Mai mult decât atât, două treimi dintre votanți sunt de părere că politicienii nu raspund în fața nimănui pentru deciziile pe care le iau.³⁷

Urmărind *opțiunile electorale* ale romilor în ceea ce privește partidele politice, studiile arată că principalele partide sunt Partida Romilor-Pro Europa, Partidul Social Democrat și Partidul Noua Generație. Dacă nu este o surpriză faptul că Partida Romilor se bucură de aprecierile celor pe care îi reprezintă, e mai greu de explicat cota Partidului Noua Generație, care practic este de trei ori mai popular în rândul romilor decât în ansamblul populației. Astfel, conform „Barometrului Incluziunii Romilor”, romii consideră că interesele lor sunt reprezentate cel mai bine de Partida Romilor (15,1 %), PSD (7,7 %) și PNG (4,1 %). În consecință, opțiunile romilor în cazul organizării de alegeri parlamentare se îndreaptă către Partida Romilor (28 %), PSD (23 %) și PNG (20 %), dar numai 44 % dintre romii intervievați au răspuns la această întrebare.

Astfel că nu surprinde că marea majoritate a respondenților nu reușește să indice cu exactitate un partid care să reprezinte interesele romilor. Cei care au o opinie în acest sens indică în primul rând Partida Romilor (9,8% dintre toți cetățenii și 15,1% dintre romi) și PSD (8,8%, respectiv 7,7%).

Organizațiile politice ale romilor au în continuare *probleme de notorietate*, inclusiv în rândul propriului public. Chiar Partida Romilor, cel mai prezent partid al romilor în viața publică a ultimilor 15 ani, este necunoscută de peste 30% dintre respondenții de etnie romă. Alte formațiuni, precum Alianța Civică a Romilor, Alianța pentru Unitatea Romilor sau Centrul Creștin al Romilor (acestea nu sunt de fapt partide politice, ci organizații cu reprezentare la nivel național și care susțin inclusiv obiective politice ale romilor) sunt și mai puțin cunoscute de către publicul lor țintă.³⁸

Deși tot mai conștienți de puterea votului lor – 61 la sută dintre romi cred că voturile lor pot fi decisive pentru rezultatele alegerilor – romii continuă să aibă un spectru larg de opțiuni și în cazul personalităților de care ar dori să fie reprezentați.

³⁶ Date culese din „Barometrul Incluziunii Romilor”, studiu realizat în perioada noiembrie 2006, de către Fundația pentru o Societate Deschisă, disponibil, în limba română, la adresa www.fsd.ro/ro/documente.php?id_document=364

³⁷ Conform „Studiului privind participarea politică a romilor din România”, realizat în cadrul unui program regional al National Democratic Institute (NDI).

³⁸ Conform Legii nr. 70/1991 privind alegerile locale, „organizațiile legal constituite aparținând minorităților naționale sînt asimilate partidelor politice, alianțelor politice și alianțelor electorale” (art. 103).

Astfel, etnicii romi îl consideră pe liderul PNG, Gigi Becali, drept personalitatea politică din România care îi ajută cel mai mult și aceasta este prima lor opțiune de vot în cazul în care duminica viitoare ar avea loc alegeri prezidențiale. Astfel, conform „Barometrului Incluziunii Romilor”, 13,1 % dintre romii intervievați îl plasează pe Becali pe primul loc printre cei care ajută romii, acesta fiind urmat de Nicolae Păun, cu 5,2 % și de Mădălin Voicu, cu 2,8 %.

În schimb, la nivel național, Mădălin Voicu este considerat personalitatea politică ce îi ajută cel mai mult pe romii din România, cu 8,8 % dintre răspunsuri. Când despre funcția de șef al statului, romii afirmă că, dacă duminica viitoare ar fi alegeri prezidențiale, ei l-ar vota în principal pe Gigi Becali (35 %), care îl devansează pe Traian Băsescu (32 %). Pe locul trei în opțiunile de vot ale romilor se află Corneliu Vadim Tudor, cu 8 %, iar pe patru, la egalitate (circa 7% din opțiuni), Adrian Năstase și Ion Iliescu.

Totuși, numai 49% dintre respondenții romi și-au precizat opțiunile de vot. Romii au mai fost rugați să numească trei lideri romi, cei mai cunoscuți în acest sens fiind Mădălin Voicu, Nicolae Paun și regele Cioabă. Printre liderii romi a fost menționat însă și Gigi Becali.³⁹

În încheiere, câteva cuvinte despre două inițiative ale căror efecte urmează să fie vizibile în viitorul apropiat. Este vorba mai întâi de toate de apariția Alianței Civice a Romilor din România (ACRR), organizație non-guvernamentală a cărei principală intenție este crearea unui pol civic al romilor, în ideea stimulării pre-eminenței drepturilor cetățenești în rândul acestei comunități, dar și al majorității. Chiar dacă nu își propune să reprezinte o alternativă politică, nu este exclus ca ACRR să încerce să participe și la procesele electorale din România (alegerile pentru Parlamentul European sau cele parlamentare). Pe de altă parte, oarecum în contrapondere la apariția ACRR, Partida Romilor-Pro Europa a încercat o restructurare asociativă a organizațiilor și comunităților de romi, prin crearea unei așa numite Camere a Reprezentanților Romi din România, ce și-a propus să reunească organizațiile și personalitățile romi din afara Partidei. Numai că inițiativa a rămas până în clipa de față în fază de proiect.

Marea problemă – din perspectivă politică – este lipsa de încredere a romilor, atât în instituții sau organizații, cât și în persoane. E o neîncredere cu explicații legate de mentalitatea și istoricul romilor, dar și generată de slabele rezultate de până acum ale oamenilor politici sau instituțiilor.⁴⁰

Votul etnic rămâne doar o opțiune dezirabilă. Numai circa 30% dintre romi au arătat că ar vota exclusiv pe criterii etnice (rezultatele ultimelor alegeri arată însă că doar circa 12% dintre ei au și făcut-o), restul refuzând pur și simplu opțiunea civică ori fiind dezamăgiți sau fără încredere în lideri. Concluzia este una destul de simplă în acest caz: electoratul rom este unul volatil și dificil de mobilizat.

Datele din studiile menționate arată că ar trebui regândite și strategiile formațiunilor politice ce îi reprezintă pe romi. Oamenii nu sunt deloc interesați de subiecte care țin de identitatea etnică și culturală (nu vor autonomie culturală ori universitate în limba romani) ci doar de probleme sociale (locuri de muncă, cum să scape de sărăcie, de locuințe), care nu au legătură directă cu politica pe criterii etnice.

³⁹ Conform „Barometrului Incluziunii Romilor”, studiu realizat în perioada noiembrie 2006, de către Fundația pentru o Societate Deschisă, disponibil, în limba română, la adresa www.fsd.ro/documente.php?id_document=364

⁴⁰ Conform studiului „Pentru un model al precarității politice: structurări și reprezentări politice ale romilor în România”, realizat de dr Sergiu Mișcoiu, profesor asistent, Facultatea de Studii Europene Babes Bolyai, „principalele trăsături ale comunităților romi (ale căror heterogenitate culturală, difuziune teritorială nu este compactă, stratificarea fiind rigidă, iar dominarea coercitivă în interior) indică că modelul cel mai favorabil pentru organizarea politică a romilor este cel de tip congres al elitelor”

O concluzie care se impune în acest moment este că voturile romilor, care numeric sunt considerabile, ar putea fi atrase de oricare dintre partidele politice cunoscute ce ar dori reprezentarea onestă a intereselor acestei etnii. Cum din studii reiese ca romii sunt influențați mai mult de imaginea partidului și a candidatului și mai puțin de programul partidului este probabil ca – într-o campanie electorală - votanții romi să fie influențați mult mai ușor de recomandările sau opiniile liderilor cu care au lucrat sau de candidatul pe care l-au investit cu încredere.

Totuși modelul politic agreat de majoritatea romilor este cel al unui lider autoritar, puternic, dispus să îi ajute. Acest lucru e determinat de nivelul redus sau foarte redus al conștiinței de sine la romi, de organizarea lor socială tradițională, ca și de statutul economic și social marginal. Nu e de aceea surprinzător că romii care își exprimă opțiunile politice (în majoritate șomeri, bătrâni, fără multe studii) îi aleg fie pe Gigi Becali (identificat cu un lider providențial), fie pe Mădălin Voicu (care este în apropierea Puterii) ori Nicolae Păun (la care contează caracterul autoritar dar și mediatizarea).

Nu în cele din urmă, elitele politice și culturale ale romilor continuă să rămână divizate și neomogene. Se menține o ruptură între intelectualii și societatea civilă roma (cel puțin cea grupată în jurul Alianței Civice a Romilor) și formațiunile politice (îndeosebi Partida Romilor). Totodată, partidele politice nu reușesc nici ele să ajungă la un numitor comun, pentru o posibilă alianță în perspectiva următorilor doi ani, ani ce vor fi marcați de numeroase procese electorale (alegeri pentru Parlamentul European, alegeri locale și parlamentare) sau de intenția a realiza parteneriate pentru a conduce la nivel local și regional.

Cultură și istorie romani

Unul dintre obiectivele asumate explicit de către elitele romi (lideri politici, activiști civici, artiști etc) este cel al afirmării și recunoașterii identității culturale a romilor.

În ceea ce privește promovarea limbii romani lucrurile sunt destul de clare, în acest sens Ministerul Educației având o serie de programe specifice care își propun să contribuie la învățarea limbii de un număr cât mai mare de copii și tineri. Rezultatele acestor programe au fost menționate la capitolul Educație al prezentului raport. Ar merita aici menționat doar faptul că există în continuare o mare rețineră în rândul romilor tradiționali în a accepta limba literară care se studiază în școli și la universitate, adversitate care totuși pe termen lung pare să se atenueze.⁴¹

Subiectul cel mai mediatizat în ceea ce privește identitatea romilor este cel al Holocaustului. Subiectul deportării romilor în Transnistria este încă unul insuficient cercetat de istorici, de aceea controversate abundă. Dacă unii autori vorbesc chiar de existența unui fenomen de dimensiunile Holocaustului (Porrajmos în limba romani)⁴². singurele dovezi certe lasă să se presupună că circa 25 de mii de romi au fost deportați, câteva sute sau mii dintre aceștia murind din cauza condițiilor grele de viață, a lipsei hranei, a frigului etc⁴³.

⁴¹ „Limba asta nu e romani, e o limbă făcută. Copiii care învață acuma la școală limba romani vin acasă și nu ne mai înțelegem cu ei, că e alt dialect. Recent, la o întâlnire, am cerut să nu se mai predea această limbă, pentru că face mai mult rău decât bine. De fapt, a stricat limba, nu mai e aia clară pe care am învățat-o de mici”, declara într-un interviu auto-intitulat al Rege al romilor, Florin Cioabă într-un interviu pentru ziarul Cotidianul, disponibil la www.cotidianul.ro/index.php?id=12994&art=33650&cHash=0200200ae6

⁴² Organizația roma Aven Amentza citează Comisia română pentru victimele Holocaustului, care ar fi declarat 36 de mii de morți din rândul romilor, “dar alte estimări propun o cifră cu mult mai mare”. Conform aceleiași organizații, în anii '70, 36 de mii de supraviețuitori au depus cereri de despăgubire, fără însă ca statul român să recunoască oficial deportarea în Transnistria.

⁴³ Pentru amănunte vezi și raportul „O necesară schimbare de strategie”, CRDE, 2004

Chiar dacă România face eforturi tot mai vizibile de a-și asuma trecutul (fiind adoptată inclusiv o lege ce propune o definiție a Holocaustului ca și pedepsirea manifestărilor fasciste, rasiste sau xenofobe), organizațiile romilor fac în continuare eforturi susținute pentru recunoașterea suferinței din timpul deportărilor din Transnistria considerând că este un adevăr necunoscut societății românești și că astfel se va contribui și la diminuarea prejudecăților la adresa romilor.

În acest sens, ziua Holocaustului romilor este marcată în fiecare an în mod public, se organizează dezbateri și seminarii pe această temă etc. Cu toate acestea, statul român nu a recunoscut decât formal Holocaustul romilor, această realitate istorică fiind aproape necunoscută opiniei publice. Pe de altă parte, încă nu s-au luat măsuri suficiente pentru supraviețuirii deportărilor în Transnistria și mai ales pentru miile de victime rămase anonime.

Un alt subiect adus în atenție este cel al perioadei de robie a romilor. Pe 20 februarie 2007, primul-Ministru Călin Popescu-Tăriceanu aproba inițierea procedurilor de constituire a unei "Comisii pentru studierea robiei romilor", proiect ce are la bază propunerea unui grup de inițiativă format din reprezentanți ai unor organizații civice. Comisia urmează să studieze interdisciplinar perioada robiei romilor în spațiul românesc, iar concluziile vor fi prezentate într-un raport ce va include recomandări în domeniul educației și promovării istoriei și culturii române.

Istoria romilor continuă să fie un subiect neinteresant pentru specialiști și public. Merită menționat în acest sens faptul că nici măcar în „Raportul comisiei prezidențiale pentru analiza dictaturii comuniste din România”⁴⁴ nu sunt menționate minime amănunte despre realități precum politicile de deportare a romilor în lagărele de muncă, de cele de sedentarizare forțată sau confiscarea aurului grupurilor tradiționale. Nu se vorbește nici despre anii târzii ai dictaturii comuniste, când s-a derulat cu efecte dezastruoase programul PCR de „integrare a țiganilor” (derulat de Miliție între 1977-1983) sau despre interzicerea practicării meseriilor tradiționale (considerate ilicite), a nomadismului etc.

Inițiative firave de promovare a principalelor subiecte legate de trecutul romilor (perioada robiei, Holocaustul, perioada comunistă) vin din partea Centrului de Studii Rome de pe lângă Facultatea de Istorie a Universității București sau a Centrului de Resurse pentru Diversitate Etnoculturală din Cluj Napoca.

În ceea ce privește cultura romilor, cele mai multe inițiative (ale organizațiilor non-guvernamentale, ale Agenției Naționale pentru Romi sau ale unor persoane fizice) se rezumă aproape exclusiv la promovarea muzicii țigănești (cântăreți sau formații muzicale).

Deși înființat în 2004 ca o structură autonomă în cadrul Ministerului Culturii, Centrul Cultural al Romilor este o instituție total nefuncțională, care în trei ani de activitate nu a reușit să aibă măcar un singur proiect original. Toate proiectele pe care le-a derulat au fost în parteneriat, venite la inițiativa organizațiilor romilor, Centrul contribuind doar cu sprijin financiar.⁴⁵ Așa că nu este deloc surprinzător că în primăvara anului 2007, directorul Centrului, Doru Tufiș nu a reușit să promoveze examenul de evaluare, fiind demis pentru activitate insuficientă. Tufiș a anunțat că va contesta decizia Ministerului Culturii în instanță.

⁴⁴ Raportul privind analiza dictaturii comuniste din România este disponibil la adresa www.presidency.ro/?_RID=htm&id=82

⁴⁵ Vezi pagina de internet a Centrului Cultural al Romilor, la adresa www.centrul-cultura-romilor.ro, care este extrem de sărăcăcioasă, cu informații extrem de puține.

II. DISCRIMINARE ȘI RASISM

Tradițional, în civilizația românească, așa de dată recentă cum e ea, străinii au fost reprezentați de evrei și de romi. Aceștia din urmă au fost mai mereu obiectul unei discriminări care deși părea să se sfârșească cu eliberarea lor din robie (slobozirea robilor din 1856) a continuat prin faptul că ei nu au fost împroprietăriți decât parțial atât în 1864 (împroprietărirea clăcașilor), cât și în anii de după primul război mondial.

În perioada interbelică, dar mai ales în timpul regimului comunist, romii au fost supuși unui proces de discriminare directă sau indirectă ce le-a îngrădit dreptul la afirmarea propriei identități etnice, dar și accesul la educație, muncă, servicii de sănătate etc.

În România post-comunistă, una dintre cele mai serioase probleme cărora a trebuit să le facă față comunitatea roma a fost violența organizată. Cazuri grave precum cele de la Hădăreni, Bolintin sau comuna Mihail Kogălniceanu, când etnici romi au fost uciși sau alungați din casele lor, relevă cât de tensionate erau relațiile dintre majoritate și minoritatea roma.

Deși în ultimii ani nu s-au mai înregistrat situații asemănătoare, cazuri de discriminare continuă să existe, bazate îndeosebi pe acel rasism latent manifest la nivelul majorității. Toate cercetările publicate în ultimul deceniu⁴⁶ relevă, în procente e drept tot mai scăzute, că relația dintre români și romi rămâne problematică și se datorează în primul rând modului complet diferit în care membrii fiecărei etnii se privesc pe ei înșiși în comparație cu ceilalți.

Astfel, pentru destul de mulți români, romii continuă să fie în primul rând hoți, leneși sau murdari, că acestora ar trebui să li se limiteze dreptul de a călători sau că le-ar trebui impuse politici de control demografic.

În aceste condiții nu este greu de explicat de ce romi sau organizații ale acestora reclamă constant atitudini discriminatorii la nivelul administrației locale, al judecătorilor sau al instituțiilor sanitare, la angajare sau chiar în mass media (aici, mai exact pentru modul în care presa reproduce și multiplică stereotipurile privind romii).

Situația este confirmată și de ultimele date statistice disponibile. Astfel, chiar dacă societatea românească a devenit mai tolerantă față de romi, nivelul intoleranței scăzând de la 73% în anul 1993, la 36% anul trecut, romii continuă să se simtă discriminați în contactul cu angajații primăriilor, ai poliției și sistemului sanitar. În schimb, școala este locul unde se simt cel mai puțin discriminați, reiese dintr-un studiu al Fundației pentru o Societate Deschisă (FSD), dat publicității în februarie 2007⁴⁷.

"Asta nu înseamnă că intoleranța față de romi în România a dispărut. (...) înseamnă doar că datele arată că lucrurile au intrat pe drumul cel bun", declara Mălina Voicu, unul dintre sociologii care a contribuit la realizarea studiului. Voicu a mai spus că dorința de interacțiune socială este mai mare în rândul romilor decât în rândul majoritarilor.

⁴⁶ Vezi în acest sens Barometrele Relațiilor Etnice, publicate între 2000 – 2002 de către Centrul de Resurse pentru Diversitate Etnoculturală (CRDE), Cluj-Napoca, disponibile la adresa www.edrc.ro/projects.jsp?project_id=19

⁴⁷ Conform Barometrului Incluziunii Romilor, studiu realizat în noiembrie 2006, de către un grup de sociologi coordonat de Ovidiu Voicu. Studiul FSD este disponibil, în limba română, la adresa www.fsd.ro/ro/documente.php?id_document=364

Populația neroma, deși manifestă o creștere a toleranței față de romi, în sensul interacțiunii cu aceștia în spațiul public, rămâne totuși reticentă în ceea ce privește intrarea romilor în spațiul privat, exemplu în acest sens fiind reținerile manifestate față de căsătoriile mixte⁴⁸.

Pentru a găsi soluții la toate aceste probleme, România a elaborat un cadru legal cu privire la interzicerea discriminării și un organ administrativ care să supravegheze implementarea.

Codul penal cuprinde prevederi menite să lupte împotriva discriminării și xenofobiei, interzice propaganda șovină sau incitarea la ură rasială. În august 2000 Parlamentul a adoptat Legea privind publicitatea, care interzice utilizarea discursurilor discriminatorii pe bază de rasă, sex, limbă, origine socială, identitate etnică sau națională în publicitate.

Tot în același an, Guvernul adoptă ordonanța nr. 137/2000 privind prevenirea și sancționarea tuturor formelor de discriminare rasială. Ordonanța 137 definește discriminarea drept „orice deosebire, excludere, restricție sau preferință, pe bază de rasă, naționalitate, etnie, limbă, religie, categorie socială, convingeri, sex, orientare sexuală, vârstă, handicap, boală cronică necontagioasă, infectare HIV sau apartenență la o categorie defavorizată, care are ca scop sau efect restrângerea ori înlăturarea recunoașterii, folosinței sau exercitării, în condiții de egalitate a drepturilor omului și a libertăților fundamentale ori a drepturilor recunoscute de lege în domeniul politic, economic, social și cultural sau în orice alte domenii ale vieții publice”. Sunt interzise comportamentele discriminatorii împotriva persoanelor, atât în forma lor activă, cât și pasivă.

Ulterior, prin Hotărârea 430/2001, modificată prin Hotărârea nr. 522/2006 se prevede îmbunătățirea accesului romilor la o locuință decentă și la servicii publice (apă, electricitate, canalizare și sisteme de încălzire precum și asigurarea accesului universal la pachetul minim de servicii medicale prevăzut de lege, inclusiv pentru populația de etnie romă. Se prevede în același timp asigurarea participării directe a beneficiarilor la proiectarea, reabilitarea și construirea efectivă a obiectivelor atât ca voluntari cât și ca angajați. În plus, creșterea accesului romilor la serviciile medicale publice se va realiza prin includerea lor în sistemul asigurărilor de sănătate, cu accent pe problematica de sănătate a femeilor și copiilor.

Pe lângă toată această parte legislativă, România a înființat și Consiliul Național pentru Combaterea Discriminării (CNCD), responsabil cu monitorizarea, prevenirea și sancționarea tuturor formelor de discriminare⁴⁹. Astfel că, în anul 2000 România era primul stat din Estul Europei despre care, din punct de vedere instituțional și legal, se putea spune că a rezolvat chestiunea abordării discriminării. În realitate, însă, rămân numeroase probleme.

Astfel, deși există legislație, reprezentanții ai comunității roma apreciază că unele legi discriminează indirect, prin neaplicare, aplicare selectivă sau prin lipsa normelor de aplicare. Lipsește, în acest sens, totodată un sistem coerent de evaluare a aplicării legii.⁵⁰

Situațiile de discriminare a populației roma au evoluat constant. Astfel, dacă în anii '90, abundau exemplele în ceea ce privește interzicerea accesului în localuri private (pe motiv că romii ar fi murdari sau ar face scandal) sau anunțurile care limitau accesul pe piața muncii („angajăm... exclus romi”), acum – chiar dacă situațiile menționate anterior nu au dispărut complet – peisajul discriminării e puțin diferit.

Au contat în acest sens și campaniile de informare a populației, dar și activitatea CNCD, care a dat avertismente sau amenzi în cazuri precum cele semnalate mai sus.

⁴⁸ Conform publicației on-line Divers (www.divers.ro), nr. 7 (294), februarie 2007

⁴⁹ Pentru misiunea, cadrul legal de funcționare și obiectivele Consiliului Național pentru Combaterea Discriminării vezi www.cncd.org.ro

⁵⁰ Discuție cu un lider rom care a dorit să nu fie numit, aprilie 2007

Luând în calcul rapoartele organizațiilor civice ale romilor ca și tipul plângerilor existente la CNCD, se poate spune că principalele situații discriminatorii au legătură cu accesul la diferite servicii și implică cel mai adesea reprezentanți ai autorităților publice locale. Astfel, se remarcă un tratament discreționar în ceea ce privește:

- *acordarea ajutorului social*. În atribuirea fondurilor repartizate conform legii (Legea 416/2001) privind venitul minim garantat, autoritățile locale au uneori atitudini abuzive (întârzie plata, refuză unele plăți sau le fac la modul preferențial etc)⁵¹. O situație asemănătoare se înregistrează și în ceea ce privește atribuirea alocațiilor pentru copii.

- *accesul la servicii de asistență sanitară*. Există în acest sens numeroase plângeri ale romilor care semnaleză că medici de familie refuză să îi înregistreze pe listele de asistență sau chiar cazuri de segregare în spitale. Totodată, uneori accesul la serviciile de asistență medicală gratuită este limitat.

- *accesul la servicii de asistență socială*. Aceasta situație e determinată în primul rând de ambiguitățile legislative ca și de atitudinea arbitrară a autorităților locale. Cu ocazia repartizării fondurilor de asistență socială se întâlnesc cele mai numeroase atitudini discriminatorii din partea autorităților. Acolo unde procesul de repartizare a fondurilor este descentralizat (cum este cazul ajutoarelor de urgență sau al ajutoarelor de naștere) legea este ea însăși interpretabilă. Astfel, uneori autonomia financiară locală și autogospodărirea intră în conflict cu respectarea drepturilor sociale: de exemplu, în anumite localități, ajutorul de naștere pentru mamele roma se acordă numai dacă acestea fac dovada achitării prealabile a datoriilor către stat).

- *dreptul la locuire*. Aceasta tinde să devină unul dintre cele mai acute subiecte ținând cont de faptul că există numeroase solicitări de rezolvare a problemelor locative ale romilor.⁵² Problema este că, cel mai adesea, fie din cauza lipsei fondurilor, dar mai ales a unei atitudini discriminatorii a autorităților, romilor le sunt oferite locuințe nepotrivite, la marginea localităților, fără minimul de confort necesar.

În domeniul locuirii, Planurile Naționale de Acțiune ale Deceniului de Incluziune a Romilor recunosc și includ accesul romilor la locuințe decente, dar se confruntă cu aceeași problemă, a lipsei unor măsuri clare, a alocării unui buget, a indicatorilor și a unui program în timp. Deși la nivel central s-au încercat programe concrete de îmbunătățire a condițiilor de locuire ale romilor (locuințele sociale, programul de reabilitare a locuințelor romilor al Ministerului Turismului), abuzurile continuă la nivelul autorităților locale. În ultimii ani au fost intens mediatizate numeroase cazuri de evacuare forțată a romilor, de demolări abuzive a caselor acestora, de ghetoizare a lor în grajduri, foste unități industriale poluate și dezafectate, rulote, la periferia orașelor (printre cazurile monitorizate de organizația Romani Criss amintim pe cele ale romilor din Roman, mutați în foste grajduri CAP, al romilor evacuați din Tulcea de pe strada Alunișului și mutați în rulote, al romilor din Miercurea Ciuc, evacuați într-o zonă cu mare risc de infecție din cauza poluării etc).

Pe de altă parte, multe din terenurile romilor nu sunt întăbulate, pentru casele construite pe acestea nu există autorizații de construcție. Deși ar exista o deschidere din partea autorităților pentru soluționarea situației, aceasta întârzie din lipsa unor fonduri special acordate în acest scop și datorită sărăciei celor în cauză.

⁵¹ Situația a fost semnalată îndeosebi în mediul rural. Un mediator școlar dintr-o localitate din estul României ne declara: „La noi în comună, primarul face după cum îl taie capul. Merge cu unii la băut și le pune ore nefăcute de muncă în folosul comunității, în timp ce altora nu vrea să le ia în considerare timpul lucrat”

⁵² Spre exemplu, raportul de activitate al organizației Romani Criss pe anul 2006 semnaleză monitorizarea a trei cazuri de abuz din partea poliției (cazurile Gepiu – Bihor, Bonțida - Cluj și Apalina – Reghin), un caz de segregare a copiilor romi în școli (caz Dumbrăveni – Sibiu) dar cinci cazuri de evacuare forțată și demolare a caselor romilor (Chitila, Piatra Neamț, Tulcea, Miercurea Ciuc și Pata Rât – Cluj).

Prin expulzarea romilor din imobile retrocedate sau ocupate ilegal, se creează ghettouri la marginea sau în afara orașelor, în care nu există condiții minime pentru un trai decent. Autoritățile locale au, de asemenea, atitudini segregacioniste în stabilirea criteriilor în baza cărora se repartizează locuințele sociale, reiese din monitorizările organizațiilor civice ale romilor.

Problema tinde să se acutizeze în viitorul apropiat, în condițiile în care România va adopta o nouă lege a Locuinței, ale cărei norme includ prevederi simplificate de evacuare a persoanelor fără forme legale de proprietate, dar mai ales elimină conceptul de locuință socială⁵³.

Deși romii obișnuiți se confruntă în viața de zi cu zi mai ales cu situațiile discriminatorii menționate mai sus, principalele organizații ale romilor în alianță cu alte instituții de apărare a drepturilor omului și-au concentrat atenția asupra altor două domenii: *rasismul în sport și discursul discriminatoriu în viața publică*.

Începută la inițiativa forurilor europene, campania de combatere a rasismului în sport s-a concentrat asupra fotbalului, iar „vârful de lance” a fost Oficiul European de Informare al Romilor (ERIO), de la Bruxelles, prin persoana lui Valeriu Nicolae. În martie 2005, ERIO aprecia că autoritățile române fac prea puține lucruri pentru a diminua rasismul din fotbal, stadioanele din țară fiind deseori locul unor „manifestări puternice împotriva romilor”.⁵⁴

ERIO considera că, față de alte țări europene, "anti-țiganismul este frecvent pe stadioanele românești și este considerat normal de către suporterii români ai echipelor de fotbal".

Astfel, deși ilegale, pe site-urile unor echipe de fotbal sunt tolerate mesajele care cer gazarea romilor sau steagurile uriașe cu inscripții ca "moarte țiganilor" aduse pe stadioane. Potrivit aceleiași surse, la nivelul anului 2005 erau tolerate și scandările împotriva romilor sau promovarea cultului mareșalului Ion Antonescu. ERIO considera că, din cauza acestor manifestări – la care se adaugă și "înjurăturile rasiste împotriva oricărui fotbalist care este suspectat de a fi țigan" – mulți dintre fotbaliștii romi de succes își ascund etnia. ERIO blama atitudinea față de această problemă a personalităților din sportul românesc, afirmând că acestea "acceptă ca obișnuite manifestările rasiste de pe stadioane și că în acest fel, stimulează aceste acțiuni".

Și totuși, în ultimii doi ani, lucrurile au început să se schimbe. A trebuit ca echipa Steaua București să fie sancționată de forul european UEFA pentru scandări rasiste ale suporterilor pentru ca liderii fotbalului românesc să ia problema în serios. Au fost organizate campanii de presă, fanii au fost mai atent supravegheați de către forțele de ordine așa că, treptat, manifestările rasiste exterioare au început să se împutineze, chiar dacă mentalitatea suporterilor a rămas cam la fel.

Un alt subiect care nu are legătură directă cu viața comunităților de romi, dar este de impact la nivel simbolic, este cel al condamnării *discursului discriminatoriu din spațiul public*. A trebuit ca, pe 19 mai, președintele Traian Băsescu, în timpul unui moment politic sensibil pentru el, să afirme în particular că o jurnalistă este o țigancă împutită. Dar să rememorăm faptele. La un moment dat, aflat la cumpărături împreună cu soția, șeful statului a fost interpelat cu insistență de o jurnalistă a postului Antena 1. Refuzând, cu îndreptățire, dialogul, Băsescu a avut însă un comportament care iese din limitele decenței.

⁵³ Pentru mai multe amănunte pe acest subiect, vezi interviul acordat publicației Divers de către avocatul Constantin Cojocariu, din partea Centrului European pentru Drepturile Romilor (ERRC), la adresa www.divers.ro/accent_ro?wid=37454&func=viewSubmission&sid=6353

⁵⁴ Pentru informații suplimentare pe acest subiect vezi site-ul oficial al European Roma Information Office (ERIO) la www.erionet.org

După ce a întrebat-o ironic pe jurnalistă „Măi, păsărică, tu nu ai treabă astăzi?!”, Băsescu i-a smuls telefonul cu care îl filma, s-a urcat în mașină și a plecat. Telefonul a rămas însă pornit în buzunarul președintelui, fără ca acesta să știe că aparatul continuă să înregistreze. La câteva ore după incident, telefonul i-a fost înapoiat jurnalistei după ce, în prealabil, memoria aparatului fusese curățată de imaginile cu T. Băsescu la cumpărături. Fatalitate, însă, înregistrările au rămas în cardul de memorie al aparatului. Conform înregistrărilor difuzate de media, președintele i-a spus soției sale: "Cât era de agresivă țiganca asta împruțită".

Afirmația a declanșat o serie de reacții din partea organizațiilor romilor. Romani Criss, susținută și de alte ONG-uri a condamnat declarația președintelui care, în opinia lor, „nu face decât să alimenteze rasismul anti-romi existent în societatea românească”.

Consiliul Național pentru Combaterea Discriminării a fost sesizat, iar la scurt timp a decis ca președintele țării să fie sancționat cu avertisment. Traian Băsescu și-a cerut scuze, dar gestul a fost apreciat ca insuficient.

Cazul Băsescu a declanșat o adevărată efervescentă în rândul organizațiilor de romi, care au început să sesizeze CNCD pentru orice derapaj de vorbire sau de atitudine din partea politicianilor români. Așa că, numai în câteva săptămâni în intervalul iunie-iulie, CNCD a fost sesizat în legătură cu afirmații ale premierului Călin Popescu Tăriceanu, ale lui Vasile Dâncu (PSD) și ale unui politician democrat.⁵⁵

Efectele acestei campanii sunt încă greu de anticipat în acest moment atâta timp cât prejudecățile privindu-i pe romi, ca și obișnuința atitudinilor rasiste sunt destul de bine înrădăcinate în rândul populației majoritare. Oricum, primul rezultat vizibil este cel al sporirii mesajelor anti-roma și rasiste pe forumurile de discuții ale site-urilor care au publicat informații despre sancționarea derapajelor politicianilor români.

Pe de altă parte, problema discriminării rasiale rămâne tratată necorespunzător de autorități. Fenomenul este cel mai adesea nerecunoscut, și pentru a ascunde realitatea, autoritățile refuză oferirea unor informații de interes public. Nu puține sunt cazurile în care legislația privind drepturile minorităților naționale nu este cunoscută de cei care au responsabilitatea de a o aplica (funcționari publici, polițiști, magistrați), prin urmare nici aplicată.

Consiliul Național pentru Combaterea Discriminării se bucură de o notorietate puțin mai ridicată în rândul romilor. Un sfert dintre aceștia spun că instituția le este cunoscută. Consiliul este mai cunoscut celor care sunt mai informați (citesc mai des ziare, se uită mai des la televizor), și foarte probabil notorietatea sa este dată de prezența mediatică mai intensă. Numărul celor care au o opinie bună despre CNCD, în rândul romilor, se apropie de jumătate (46%), ca și al celor care cred că acțiunile Consiliului contribuie la scăderea discriminării în România (47%). Totuși, trebuie subliniat că cei care percep o discriminare a romilor sunt în mai mare măsură nemulțumiți de activitatea CNCD: în cazul lor, procentul celor care au o opinie mai degrabă proastă crește până la 52%.⁵⁶

Cu certitudine, autoritățile statului român ca și diferitele organizații civice ar trebui să facă mai mult pentru promovarea măsurilor anti-discriminare. Astfel, Consiliul Național pentru Combaterea Discriminării ar putea să organizeze mai multe campanii de informare și traininguri specializate în domeniu, atât pentru personalul din instituții publice cât și pentru activiștii civici, jurnaliști etc.

⁵⁵ Pentru un istoric al acestor cazuri vezi arhiva publicației Divers (www.divers.ro), numerele 20-25/2007

⁵⁶ Date din Barometrul Incluziunii Romilor, studiu realizat în perioada noiembrie 2006, disponibil, în limba română, la adresa www.fsd.ro/ro/documente.php?id_document=364

Pe de altă parte, o atenție sporită trebuie arătată educației, iar în acest sens ministerul de resort ar trebui să introducă în curricula școlară mai multe informații privind comunitățile etnice din România (în manualele de istorie și geografie), dar și referitor la problematica discriminării (în manualele de educație civică). Ar trebui de asemenea să nu avizeze manualele care creează stereotipii negative la adresa diferitelor comunități și să permită elaborarea manualelor în limba maternă, nu doar traducerea manualelor elaborate în limba română.⁵⁷

⁵⁷ Pentru o listă completă de recomandări vezi studiul „Discriminarea rasială, etnică și lingvistică în județele Alba, Bihor, Brașov, Caraș-Severin și Sălaj”, realizat de Liga Pro Europa, 2006.

III. INSTITUȚII ȘI PROGRAME MENITE SĂ ÎMBUNĂȚEASCĂ SITUAȚIA ROMILOR

Strategia guvernamentală de îmbunătățire a situației romilor

În aprilie 2001, executivul de la București adoptă Hotărârea de Guvern 430/2001 privind Strategia guvernamentală de îmbunătățire a situației romilor, document gândit pe o perioadă de zece ani, cu un plan de măsuri pe termen mediu de 4 ani (2001-2004).

Strategia are un unic scop – îmbunătățirea situației romilor din România și șapte obiective, pe care le enumerăm succint:

- instituționalizarea obiectivelor politice asumate de Guvern în problematica romilor și responsabilizarea autorităților publice centrale și locale
- sprijinirea formării și promovării unei elite intelectuale și economice din rândul romilor care să funcționeze ca facilitator al politicilor de integrare socială și modernizare
- eliminarea stereotipurilor, prejudecăților și practicii anumitor funcționari din instituțiile publice ce încurajează discriminarea etnicilor romi față de ceilalți cetățeni
- producerea unei schimbări pozitive în opinia publică în legătură cu etnia romilor, pe baza principiilor toleranței și solidarității sociale
- stimularea participării etniei romilor la viața economică, socială, educațională, culturală și politică a societății
- prevenirea discriminării instituționale și sociale a cetățenilor români de etnie roma în ceea ce privește accesul acestora la serviciile oferite de societate
- asigurarea condițiilor pentru șanse egale ale etnicilor romi în vederea atingerii unui standard decent de viață.⁵⁸

Strategia are și șapte direcții principale de acțiune:

- administrație și dezvoltare comunitară
- locuințe
- securitate socială
- sănătate
- economic
- justiție și ordine publică
- protecția copilului
- educație
- cultură și culte
- comunicare și participare civică

Strategia este așadar un document generos, care abordează în detaliu, la nivel de principii, problemele minorității roma.

⁵⁸ Raport privind progresele înregistrate în implementarea Strategiei guvernamentale de îmbunătățire a situației romilor, Ministerul Informațiilor Publice, aprilie 2003.

În luna martie 2004 s-au înființat structurile de implementare necesare, acest proces propunându-și să extindă rolul Comitetului Mixt de implementare a Strategiei în sensul transformării sale într-un Comitet Național al „Decadei Incluziunii Romilor”.

Comitetul Național a fost structurat în patru subcomitete permanente: cel pentru sănătate, cel pentru locuințe, cel pentru securitate socială și cel pentru educație.

Strategia a creat un orizont de așteptare foarte mare, însă în scurt timp s-a văzut că implementarea sa este greoaie și ridică probleme care nu fuseseră prevăzute inițial. Oficialii români au apreciat constant că și-au îndeplinit obiectivele asumate. Astfel, în raportul public pe 2003, Ministerul Informațiilor Publice arăta că din cele 123 de măsuri preconizate au fost îndeplinite integral 60, alte 48 fiind realizate parțial sau fiind în curs de derulare și numai 15 fiind nerealizate, dar reprogramate.⁵⁹

Pe scurt, în intervalul 2001-2006 pe baza Strategiei au fost realizate o serie de lucruri, dintre care amintim:

- asigurarea reprezentării romilor la diferite niveluri ale administrației locale și centrale;
- derularea unor acțiuni la nivel local în domeniul educației, sanitar, al forței de muncă etc (campanii de vaccinare, angajare de mediatori sanitari, organizarea regulată a unor târguri de joburi pentru romi, locuri speciale pentru tineri romi în licee și universități etc)
- demararea unor programe ce și-au propus rezolvarea problemei lipsei actelor de identitate pentru romi
- derularea la nivelul Inspectoratului General al Poliției Române a unor programe privind prevenirea și gestionarea conflictelor la nivelul comunităților multiculturale.
- campanii de combatere a discriminării
- desfășurarea unor programe și activități culturale ca și a unor campanii de conștientizare pentru romi

În schimb, mai multe rapoarte de evaluare a implementării Strategiei, realizate de organisme independente, au ridicat critici repetate.

Pe acest fond, în aprilie 2006, Guvernul adoptă decizia 522/2006 prin care se modifica și completa HG 430/2001. Principalele prevederi din noul act normativ se refereau la adoptarea unui „Plan general de măsuri pentru perioada 2006-2008” și la detalierea surselor de finanțare, care sunt bugetul de stat, fondurile europene și alte surse. În rest se reliau principiile și obiectivele generale și se detaliau anumite structuri de funcționare.

Unele dintre modificările aduse Strategiei au fost criticate de către societatea civilă roma, care consideră că nu s-a ținut cont suficient de recomandările organismelor internaționale. „Dacă faci o comparație între planul de măsuri inițial al Strategiei și planul recent adoptat, se vede că primul este mai atent axat pe problema discriminării”, spune Magda Matache, director al organizației nonguvernamentale Romani CRISS.⁶⁰

Aprecieri similare face și un funcționar din cadrul Agenției Naționale pentru Romi: „forma inițială a Strategiei de îmbunătățire a situației romilor a avut la bază un concept eclectic, care îmbină două școli de gândire: școala „integrării sociale” și școala „discriminării rasiale”. Din cauza presiunilor internaționale, cum ar fi demersurile fundației Soros, Strategia a fost modificată, conceptul de „integrare/incluziune socială”, devenind dominant. Aceasta a fost principala schimbare de substanță. În plus Strategia veche era mai vagă, aceasta de după 2006 este mai detaliată.

Acum se așteaptă de la ANR o nouă reformulare a Strategiei, până în octombrie 2007”, spune Dan Oprescu, consilier superior în cadrul Agenției Naționale pentru Romi.

⁵⁹ Vezi „O necesară schimbare de strategie”, pp. 44-45, în volumul „Provocările diversității”, Centrul de Resurse pentru Diversitate Etnoculturală, Cluj, 2005.

⁶⁰ Interviu cu Magda Matache, director al Centrului Romilor pentru Intervenție Socială și Studii – Romani Criss.

La rândul său Magda Matache scrie într-un raport public: “În 2006 putem analiza și evalua acțiuni insignifiante implementate de către instituții publice, declarate parte integrantă în Strategie. Apreciem însă crearea structurilor la nivel central și local și implicarea, chiar dacă limitată, a romilor în procesul de luare a deciziilor. În prezent, aceste structuri sunt lipsite de resursele și autoritatea necesare pentru a implementa obiectivele Strategiei”, apreciază Magda Matache.⁶¹

Deși principala problemă a Strategiei este dificultatea implementării ei, lucrurile sunt cantonate încă la nivelul definirii conceptuale. Ca și în cazul altor politici publice, cum ar fi Deceniul de Incluziune a Romilor, există tendința de a reface continuu strategiile existente. Asta nu ar fi un lucru rău dacă schimbările ar viza o îmbunătățire a conținutului sau a strategiilor. Problema în acest caz este că fiecare nouă conducere a instituțiilor responsabile dorește să-și imprime viziunea personală asupra documentelor existente. După ce a trecut prin modificarea din anul 2006, Strategia se dorește acum a fi din nou rescrisă, de data asta în cadrul proiectului PHARE “Consolidarea Capacității Instituționale și Dezvoltarea de Parteneriate pentru Îmbunătățirea Percepției și Condițiilor Romilor”. În luna octombrie a acestui an, în urma colaborării cu consultanții angajați în acest proiect, Agenția Națională pentru Romi trebuie să prezinte guvernului o formă nouă a Strategiei de Îmbunătățire a situației romilor.

În plus, implementarea Strategiei se confruntă cu insuficiența unor mecanisme de măsurare, monitorizare și evaluare a eficienței măsurilor adoptate până acum. Oficialii rămân totuși optimiști că acest lucru se va întâmpla în cele din urmă. “Avem peste 3000 de localități în România și știm că în peste 2000 dintre ele se găsesc romi, comunități cu mai mult de 20 de case. În acest moment tot nu avem o situație clară a nevoilor acestor comunități. E absolut necesar să știm asta, pentru a putea introduce măsurile de intervenție, mai întâi în bugetele locale, apoi în cel național. Intenționez să realizăm la ANR o hartă a nevoilor și un cost estimativ al soluționării lor, pe fiecare localitate în parte. Sper într-o abordare mai pragmatică, cuantificabilă. Mai mulți indicatori care să măsoare schimbarea în domeniile de intervenție ale Strategiei, mai multe rezultate concrete la nivel local”, speră Gruia Bumbu, președinte al Agenției Naționale pentru Romi.⁶²

Implicarea birourilor regionale ale ANR în acest proces de implementare a Strategiei la nivel local este crucială. Deși resursele birourilor nu sunt foarte mari, președintele ANR consideră că este în mare măsură doar o chestiune de planificare și de management pentru creșterea funcționalității acestora.

Rămân în continuare numeroase probleme în ceea ce privește implementarea Strategiei. Dincolo de chestiunile legate de schimbarea conceptului Strategiei sau de slaba funcționare a schemei de implementare la nivel local, se mai poate vorbi și despre:

- fonduri insuficiente sau care nu sunt întotdeauna cheltuite cu maximă eficiență
- lipsa de implicare a partenerilor (instituții centrale) sau a autorităților locale
- lipsa experților romi la nivel local
- inexistența consensului în aplicarea Strategiei, cu puncte de vedere diferite ale consilierilor romi, ONG-iștilor și liderilor comunităților asupra priorităților reale
- insuficientă expertiză a actorilor implicați (membrii comunităților, ONG-uri) în implementarea sau continuarea proiectelor.⁶³

⁶¹ Raportul “Protecția legală împotriva discriminării și politicile publice față de romi”, pag. 54, București 2007

⁶² Interviu cu Gruia Bumbu, președinte al Agenției Naționale pentru Romi.

⁶³ Pentru detalii vezi raportul „O necesară schimbare de strategie”, pp. 44-45, în volumul „Provocările diversității”, Centrul de Resurse pentru Diversitate Etno-Culturală, Cluj, 2005.

Capacitatea instituțională a organismelor responsabile de problematica romilor

Instituțiile responsabile de problematica romilor în România au cunoscut, de-a lungul timpului, schimbări succesive de statut și mult prea dese modificări de atribuții. În ultimii zece ani, de problema romilor s-au ocupat, pe rând, mai multe organisme, caracterizate prin instabilitate instituțională.

Înființat în 1997, Departamentul pentru Protecția Minorităților Naționale (DPMN), prima instituție care s-a ocupat de problemele romilor, este reorganizat în 2001, devenind o structură din cadrul Ministerului Informațiilor Publice, cu denumirea de Departament pentru Relații Interetnice (DRI). În 2003 Departamentul pentru Relații Interetnice devine un organism aflat în coordonarea Secretariatului General al Guvernului (SGG). În particular, problematica romilor a fost gestionată de Oficiul pentru Problemele Romilor (OPR), numit și Oficiul Național pentru Romi (ONR), care a funcționat cu intermitențe în cadrul DRI sau în cadrul SGG. În sfârșit, în octombrie 2004 este înființată o structură guvernamentală separată, responsabilă exclusiv de problematica romilor: Agenția Națională pentru Romi (pe baza OUG 78/2004).

Iată un istoric instituțional în care cineva nefamiliar cu birocrăția s-ar pierde repede: DPMN-DRI-ONR-OPR-ANR. Dincolo de schimbarea denumirii acestor instituții și de modificarea organigramei lor, a existat în permanență o lipsă a coerenței acțiunilor acestora dată, în mod firesc, de lipsa de continuitate. Mai mult, au existat mereu fracturi serioase de la o conducere la alta, date de diferența de viziune sau de afilierea politică a celor care s-au perindat la conducere.

Nu în cele din urmă, trebuie menționată Unitatea de Implementare Program din cadrul Secretariatului General al Guvernului, a cărei principală misiune este elaborarea și implementarea tehnică a programelor cu finanțare nerambursabilă destinate îmbunătățirii situației romilor, în condițiile respectării principiilor și procedurilor asistenței financiare comunitare.

Agenția Națională pentru Romi – ce fel de viziune?

Agenția Națională pentru Romi (ANR) elaborează politica și strategia Guvernului în domeniul protecției drepturilor minorității roma. Ea funcționează în coordonarea ministrului pentru coordonarea Secretariatului General al Guvernului (SGG) și este condusă de un președinte cu rang de secretar de stat. Deși relativ nou înființată, instituția a cunoscut o evoluție continuă, sinuoasă pe alocuri.

În 2005, la conducerea ANR vine Mariea Ionescu, cunoscută activistă roma. Proveniența sa din mediul ONG și lipsa declarată a oricărei afiliere politice a acesteia, au condus la crearea unui serios orizont de așteptări cu privire la activitatea sa. Mai mult, Mariea Ionescu îl înlocuia pe fostul președinte al instituției, Ilie Dincă, numit din partea Partidei Romilor Social-Democrată. Schimbarea conducerii a adus cu sine atât o nouă viziune în ceea ce privește managementul Agenției și noi angajări de personal, cât și o negare a viziunii existente și o sciziune menită a crea tensiuni interne între nou-veniți și personalul care deținea poziții cheie în timpul vechii conduceri.

Noua conducere a adus modificări hotărârii de guvern inițiale de organizare și funcționare a ANR și a încercat să dinamizeze parteneriatul cu mediul ONG. La capătul a mai puțin de doi ani de conducere însă, Mariea Ionescu este schimbată din funcție și înlocuită cu Gruia Bumbu, actualul președinte al instituției.

Anul 2005 a fost unul de intense reorganizări ale Agenției. A fost modificat actul inițial de organizare a instituției (H.G. 1.703/2004), pornindu-se de la ideea că Agenția nu este “un minister al romilor”, ci că ea trebuie doar să coordoneze acțiuni punctuale ale unor ministere de resort (H.G. 1.124/2005). De asemenea, structura instituției a fost extinsă: în afară de sediul central, Agenției i-au fost adăugate opt birouri în teritoriu, corespunzând fiecărei regiuni de dezvoltare din România. Perioada de organizare a acestor birouri a fost destul de îndelungată, în parte din cauza lipsei resurselor de bază (spațiu, dotare cu mobiler și calculatoare etc).

În prezent, cele opt birouri funcționează la nivel local, având în principal funcția de a disemina activitățile ANR în teritoriu, de a coordona programele regionale ale ANR, de a menține relația cu comunitățile de romi și de a încheia parteneriate cu autoritățile locale, ONG-uri și alți actori relevanți. Birourile teritoriale nu sunt încă o structură foarte eficientă, deși rolul lor va deveni curând unul crucial în ceea ce privește creșterea capacității de absorbție a fondurilor structurale la nivel local.

Una dintre probleme este legată de lipsa personalului. “În birourile regionale lucrează prea puțini angajați pentru nevoile cu care se confruntă comunitățile de romi. Sunt doar câte trei oameni în fiecare birou, care fac față cu greu diversității de probleme care există la nivel local”, consideră Claudia Bercuș, expert în cadrul ANR.⁶⁴

De asemenea, aceste birouri regionale încă nu funcționează ca o structură, existând un decalaj clar între ele și organismul central al ANR. “Aș dori să creștem sentimentul personalului din birourile regionale, de apartenență la entitatea care este ANR. În plus, oamenii care lucrează în aceste birouri trebuie pregătiți să devină un real element de expertiză la nivel local, care să ofere asistență tehnică atât pentru administrația publică locală, cât și pentru ONG-uri”, declară Gruia Bumbu, președintele ANR într-un interviu pentru buletinul “*Divers*”.⁶⁵

Mai mult, personalul care lucrează în cadrul acestor birouri teritoriale are nevoie de pregătire susținută în domeniul accesării fondurilor structurale. Birourile teritoriale ale ANR vor deveni extrem de importante pentru promotorii de proiecte pentru romi de la nivel local, întrucât ele vor trebui să asigure asistența tehnică pentru aceștia. În lipsa de know-how, societatea civilă romă este îngrijorată că “or să treacă milioane de euro la nivel local, fără să ajungă la romi”.⁶⁶

Alți actori relevanți din societatea civilă romă se arată sceptici privind eficiența acțiunilor ANR, considerând că instituția nu are foarte multă putere sau influență. “ANR are un rol destul de confuz. Trebuie să convingă diferite ministere să aloce bani din bugetele lor pentru romi, însă fiecare minister spune că romii nu reprezintă o prioritate. Birourile regionale încă nu știu exact ce trebuie să facă. În plus, a intervenit recenta schimbare de conducere; vechiul președinte era un bun tehnician, însă cel nou ales are mai multă susținere politică”, precizează un lider al unei organizații roma.⁶⁷

Dincolo de problemele cu care se confruntă ANR, respectiv lipsa unor resurse umane suficient pregătite, dificultatea de coordonare a organismului central cu cele teritoriale, instabilitatea instituțională, perpetua schimbare a viziunii Agenției, adusă de fiecare nouă conducere, lipsa de vizibilitate și transparență a acțiunilor, inițiativele sale bune se lovesc de lipsa de voință politică pentru redresarea situației romilor.

⁶⁴ Intervi cu Claudia Bercuș, expert în cadrul Agenției Naționale pentru Romi (ANR).

⁶⁵ Intervi cu Gruia Bumbu, președinte al Agenției Naționale pentru Romi (ANR), publicat de buletinul informativ *Divers* (www.divers.ro), numărul 26(313) din 7 mai 2007.

⁶⁶ Intervi cu Gelu Duminică, director al Agenției de Dezvoltare Comunitară “Împreună”.

⁶⁷ Intervi cu Magda Matache, director al organizației Romani CRISS.

Ministerele nu sunt dispuse să includă romii pe lista de priorități și să stabilească linii bugetare speciale pentru aceștia, activitatea ANR de lobby și advocacy în acest sens dovedindu-se greoaie și fără rezultate concrete.

În plus, Agenția Națională pentru Romi a avut și are probleme de imagine, în pofida faptului că, de la înființarea sa, în 2004, are în componență un Compartiment de Relații Publice și Relații Internaționale. Compartimentul a funcționat cu intermitențe și este în prezent unul cu o funcție decorativă, în cadrul lui nefiind angajați specialiști în domeniul comunicării și al relațiilor cu presa. Anul 2006 de pildă, a fost marcat de o campanie de imagine a cărei beneficiar a fost președintele de atunci al ANR, Mariea Ionescu, și nu de preocuparea pentru o relatare obiectivă și transparentă a activităților instituției în sine.

În raportul de activitate al ANR pe anul 2006, la scurtul capitol dedicat relațiilor publice și transparenței instituției, se precizează că “o altă activitate a ANR în anul 2006 a fost aceea de monitorizare a emisiunilor “De-a Alba Neagra”, difuzate de postul OTV și luarea de poziții ferme față de campania de denigrare îndreptată împotriva instituției și a președintelui ei”. Cu alte cuvinte, eforturile instituției s-au îndreptat spre protejarea imaginii Mariei Ionescu și mai puțin spre realizarea de evenimente media, conferințe de presă, prin care publicul larg să fie informat cu privire la acțiunile punctuale ale ANR.⁶⁸

Principalele programe ale Agenției Naționale pentru Romi

Agenția Națională pentru Romi (ANR) inițiază și participă, alături de alte instituții și organizații nonguvernamentale la elaborarea unor proiecte și programe, destinate îmbunătățirii situației romilor. În ultimii doi ani, ANR a desfășurat câteva proiecte și programe mai importante, pe care le vom prezenta în continuare.

“Programul de dezvoltare comunitară Hădăreni”

Programul Hădăreni are la baza cel mai mediatizat caz de violență anti-romă din România postcomunistă, petrecut în această localitate din județul Mureș, în septembrie 1993. Conflictul interetnic a fost soldat cu uciderea a trei persoane de etnie romă și incendierea mai multor case ale etnicilor romi din sat. Cazul a fost judecat de Curtea Europeană a Drepturilor Omului (CEDO), care a acordat despăgubiri familiilor afectate de conflict. În plus, decizia CEDO a determinat statul român să își asume obligația de a realiza un plan complex de dezvoltare comunitară în Hădăreni, care să ducă la dezvoltarea socio-economică și la dezamorsarea oricărei potențiale situații de tensiune etnică. La un an după decizia CEDO, ANR, în colaborare cu ONG-uri și parteneri locali, a elaborat acest program de dezvoltare comunitară, adoptat de Guvern în aprilie 2006 (H.G. nr.523/2006).

Programul Hădăreni se va întinde pe durata a trei ani (2006 – 2008) și va presupune intervenția ONG-urilor, autorităților centrale și locale și a altor actori, în comunitatea din Hădăreni, în domenii precum educația, sănătatea, locuirea, crearea de locuri de muncă, combaterea discriminării. Guvernul a alocat pentru întregul program suma de 3.487.000 RON.

Programul Hădăreni este inedit prin faptul că este primul desfășurat într-o comunitate de conflict, motiv pentru care se urmărește ca el să devină un model de soluționare a potențialelor crize din alte comunități mixte. În calitatea sa de instituție responsabilă cu implementarea, coordonarea și derularea financiară a programului, ANR a trimis experți și facilitatori în comunitatea Hădăreni, care au contribuit la constituirea unui Grup de Inițiativă Locală (din care fac parte etnici romi, maghiari și români).

Prin consultarea cu acest Grup, partener obligatoriu la toate proiectele din comunitate, ANR a ajuns la stabilirea unor linii bugetare pentru întreg programul Hădăreni.

⁶⁸ Vezi în acest sens Raportul de activitate al Agenției Naționale pentru Romi pe anul 2006.

În septembrie 2006, ANR a lansat prima invitație pentru depunerea propunerilor de proiecte în cadrul programului. ANR a organizat procesul de selecție, în urma cărora trei ONG-uri au fost alese pentru a derula proiecte în beneficiul comunității din Hădăreni, pentru perioada septembrie – decembrie 2006. ONG-urile Romani CRISS, Centrul de Resurse pentru Comunitățile de Romi și fundația Freedom House Romania (în parteneriat cu Asociația de Investigații Media-BIRN) au dezvoltat proiecte care au vizat comunitatea mixtă din Hădăreni.

Dată fiind perioada foarte scurtă de implementare (doar trei luni), au fost posibile numai proiecte mici, secvențiale, care s-au circumscris unor domenii ca educația pentru nediscriminare, combaterea intoleranței sau comunicarea interetnică. Ca exemplu concret, fundația Freedom House România a desfășurat un proiect care a cuprins: un training pe tema nediscriminării, adresat jurnaliștilor din patru județe învecinate, caracterizate prin prezența unor comunități multietnice (Mureș, Alba, Cluj și Harghita); un curs de comunicare interetnică, la care au participat aproximativ 70 de persoane din zona Luduș, competente pentru comunitatea Hădăreni (medici de familie, asistente și mediatore sanitare/cadre didactice/personal din Poliție și Jandarmerie); realizarea unei dezbateri televizate, în studioul teritorial TVR Cluj, pe tema “Ce fel de viitor pentru Hădăreni?”, cu participarea membrilor comunității.

Coordonatorul proiectului fundației Freedom House și-a exprimat îngrijorarea cu privire la posibilitatea ca, în ciuda ambițiosului document programatic, schimbările de mentalitate și de atitudine discriminatorie să nu fie foarte pregnante în comunitatea Hădăreni.⁶⁹

Deși în aparițiile publice atât membrii Grupului de Inițiativă Locală, cât și oamenii din comunitate au declarat că au depășit resentimentele, interviuri și discuții informale cu fiecare parte implicată au arătat altceva. Este posibil ca oamenii din cele trei etnii să fi acceptat să participe la masa dialogului datorită acestei cointeresări materiale. Aproape 35 de miliarde de lei vechi sunt alocate în acest program, pentru o comunitate de sub o mie de locuitori. Cetățenii de etnie romă au perceput că banii aceștia sunt “mai mult banii romilor decât ai celorlalți”⁷⁰ și că ei ar trebui folosiți în primul rând pentru aceștia și abia apoi pentru restul comunității. Unii dintre romi cred că singurul motiv pentru care ceilalți acceptă să lucreze cu ei sunt banii, de care vor profita cu toții, pentru că programul se adresează comunității ca întreg și nu este targetat neapărat pe romi. Mai mult, umbrele trecutului persistă în memoria colectivă, oamenii povestesc încă cu lacrimi în ochi cum le-au fost incendiate casele.⁷¹

În plus, în Hădăreni există încă probleme nerezolvate în instanță, întrucât câteva familii de romi, nemulțumite de despăgubirile primite, au făcut recurs și așteaptă decizia justiției. Pe de altă parte, românii și maghiarii consideră că romilor li s-a dat suficient și există ostilitate atunci când se pune problema ca familiile unor consăteni să trebuiască să plătească alte noi despăgubiri romilor.

Noi aspecte ce pot fi imputate modului cum a fost conceput programul de dezvoltare comunitară Hădăreni au reieșit în urma dezbaterii televizate, “Ce fel de viitor pentru Hădăreni?”, transmisă de TVR Cluj la începutul lui ianuarie 2007. Reprezentantul biroului teritorial Cluj al ANR, Gabriel Dandoci, coordonatorul local al programului Hădăreni, a trebuit să explice inconsistența unor linii bugetare ale programului. “Anumite domenii de intervenție sunt supra-bugetate, altele sunt mult și nejustificat sub-bugetate. Cu toții știm că educația prin media este importantă.

⁶⁹ Interviu cu A.C., coordonatorul proiectului “Oameni conștienți, presă responsabilă”, derulat de Fundația Freedom House România.

⁷⁰ Discuție cu Elisabeta Rostaș, președintele Grupului de Inițiativă Locală din Hădăreni.

⁷¹ Interviu cu A.C., coordonatorul proiectului “Oameni conștienți, presă responsabilă”, derulat de Fundația Freedom House România

Paradoxal, pentru 2006, acestui capitol i-a fost alocată, conform bugetului defalcat al programului, derizoria sumă de 600 de euro. În schimb, sume fabuloase au fost cheltuite pentru plata unor consultanți care au alcătuit diferite caiete de sarcini”.⁷²

În orice caz, ANR a demonstrat că nu are capacitatea tehnică de a gestiona acest program, ca urmare coordonarea sa a fost preluată din anul 2007 de Programul Națiunilor Unite pentru Dezvoltare (PNUD)/ United Nations Development Program (UNDP). ”Programul Hădăreni se află în proces de preluare a autorității implementatoare de la ANR la UNDP. ANR a gestionat acest program într-o manieră în care s-au cheltuit doar foarte puțini bani din bugetul alocat, tocmai pentru că instituția nu a avut capacitatea administrativ instituțională de a organiza licitații cu firme mari, de a încheia contracte de finanțare mari. De aceea, programul va fi preluat de UNDP, care are mai multe resurse tehnice și de personal”, explică Claudia Bercuș, expert în cadrul Agenției Naționale pentru Romi.

Deceniul de Incluziune a Romilor

Deceniul de Incluziune a Romilor este un program internațional în care sunt implicate nouă guverne din Europa Centrală și de Est (Bulgaria, Croația, Republica Cehă, Ungaria, Macedonia, România, Serbia, Muntenegru și Slovacia), alături de organizații internaționale și de reprezentanți ai societății civile rome.

Organizațiile internaționale care participă la această inițiativă sunt unele de notorietate ca: Banca Mondială, Institutul pentru o Societate Deschisă, Programul Națiunilor Unite pentru Dezvoltare, Consiliul Europei și Banca de Dezvoltare a Consiliului Europei, OSCE (Contact Point for Roma and Sinti Issues) etc. Programul are ambițiosul scop de a reduce, în decurs de 10 ani (2005-2015), decalajele socio-economice existente între romi și restul societății.

Programul a fost văzut de unii observatori ca unul de integrare socială, în tradiția iluministă a acestui demers.⁷³ În orice caz, s-a dorit cumva ca Deceniul să constituie o politică de tip umbrelă, care să aducă la un loc toate politicile pentru romi deja existente: Memorandumul Comun de Incluziune Socială, Strategia de Îmbunătățire a Situației Romilor, politicile de combatere a discriminării etc. Altfel zis, Deceniul ar fi urmat să fie un mod de a asigura coordonarea între aceste politici.

Practic, ideea acestei inițiative a apărut încă din anul 2003, când a avut loc, la Budapesta, o conferință regională cu titlul ”Romii într-o Europă în extindere: provocări pentru viitor”, organizată de Institutul pentru o Societate Deschisă (Open Society Institute), Banca Mondială și Uniunea Europeană. Atunci, George Soros, președintele Institutului pentru o Societate Deschisă, și președintele de atunci al Băncii Mondiale, James Wolfensohn au propus inițierea Deceniului de Incluziune a Romilor, un program complex, desfășurat pe parcursul a zece ani.

Conferința de la Budapesta rămâne un reper istoric important pentru acest program, deoarece în cadrul ei s-au stabilit și principalele patru arii de intervenție ale Deceniului: educația, locuirea, sănătatea și locurile de muncă. Treptat, vor fi adăugate și alte trei tematici transversale de care se va ține seama în toate acțiunile Deceniului: sărăcia, discriminarea și egalitatea de gen.

Așteptările societății civile rome au fost foarte mari, încă de la început. Programul a fost întâmpinat de aceea cu mare entuziasm și cu motto-ul: ”Nimic pentru noi, fără noi”. Acesta sintetizează dorința programului de a implica cât mai mult romii în procesul de decizie, în toate etapele sale.

⁷² Declarație a reprezentantului biroului teritorial Cluj al Agenției Naționale pentru Romi, Gabriel Dandoci

⁷³ Opinie exprimată de Dan Oprescu în studiul ”Another Decade, Another Inclusion” din volumul „Democrație cu geometrie variabilă”, Editura Universității București, 2006. Oprescu este și expert în cadrul Agenției Naționale pentru Romi

Deceniul de Incluziune a Romilor a fost un program cu o perioadă destul de lungă de ‘incubație’, anii 2003-2004 și începutul lui 2005 fiind ani de întâlniri și workshopuri preliminare, ani de declarații programatice și de documente pregătitoare. În 2004 s-a pus în mod explicit problema ca guvernele implicate să dovedească voință politică și să facă pașii necesari pentru lansarea oficială a Deceniului. În acești ani țările implicate au identificat fiecare un număr de obiective naționale măsurabile, pentru îmbunătățirea situației romilor. Pe baza lor, fiecare țară a elaborat un Plan Național de Acțiune, în care se specifică foarte clar măsurile care vor fi luate în fiecare arie de intervenție a Deceniului, cu rezultate așteptate și indicatori. De asemenea, au fost ani de întâlniri, conferințe și workshopuri ale Comitetului Internațional de Coordonare a Deceniului (International Steering Committee), un organism de decizie, format din reprezentanți ai guvernelor, ai instituțiilor internaționale și activiști romi, care s-a întrunit periodic pentru a discuta evoluția programului.

În anul 2005, pe 2 februarie, la Sofia, a avut loc lansarea oficială a Deceniului, în cadrul căreia guvernele participante au semnat angajamentul de a implementa în țările lor Planurile de Acțiune ale Deceniului. Conform practicii președinției rotative, prima țară care a deținut președinția Deceniului a fost România. Guvernul de la București, prin Agenția Națională pentru Romi, a asigurat această poziție de coordonare în perioada iunie 2005- iulie 2006 și a creat în interiorul său o structură de gestionare a programului, Secretariatul Tehnic al Deceniului. Câteva momente sunt mai importante în asigurarea președinției Deceniului de către România: întâlnirile Comitetului Internațional de Coordonare și câteva conferințe și ateliere de lucru organizate sub umbrela acestui program.

ANR și-a stabilit câteva obiective pentru perioada asigurării președinției. Obiectivele tehnice (organizarea de reuniuni tematice, adoptarea Termenilor de Referință ai Deceniului etc), au fost atinse. La nivel de implementare și execuție a Planurilor Naționale de Acțiune însă lucrurile stau mult diferit. S-a pus problema ca fiecare guvern să aloce din banii de la buget, anual, suma de 10.000 de euro, pentru activități comune în cadrul Deceniului: întâlniri, workshopuri, schimburi de experiență între țările Deceniului. Acești bani urmează a forma un așa zis Fond Fiduciar (Trust Fund) al întregului program. Deși suma pare derizoriu de mică pentru capacitatea unui Guvern, a fost nevoie de o activitate susținută de lobby și advocacy pentru ca măsura să fie adoptată de guvernul României. În cele din urmă s-a ajuns la agreearea termenilor, însă acest lucru a fost catalizat doar de sosirea în România a lui George Soros, venit pentru cea de-a șaptea întâlnire a Comitetului Internațional de Coordonare, care a avut loc la București pe 17 noiembrie 2005.

Prezența lui George Soros a fost un factor important, care a determinat angajarea declarată a Guvernului român în acest program. La reuniune a participat chiar primul ministru Călin Popescu Tăriceanu, care a declarat că Guvernul va susține Deceniul, iar în aceeași zi, s-a semnat participarea României cu suma de 10.000 euro anual la acest fond comun al Deceniului.

Această a șaptea întâlnire a Comitetului Internațional de Coordonare a Deceniului, desfășurată între 17-18 noiembrie 2005 la București a adus la aceeași masă a dialogului reprezentanți ai celor nouă guverne, ai instituțiilor europene, ai societății civile române. Reprezentanții ONG-urilor române au exprimat o poziție comună de dezamăgire față de evoluția Deceniului, mulți dintre ei afirmând că au intenționat să refuze participarea la o nouă întâlnire a unui program care nu a adus cu sine rezultate concrete la nivelul implementării efective. Activiștii romi au subliniat faptul că motto-ul inițial al Deceniului “Nimic pentru noi, fără noi”, și-a pierdut înțelesul și că nu sunt consultați și implicați suficient în acțiunile programului, că lipsește comunicarea cu guvernele și că au o funcție mai mult decorativă.

Această întâlnire a atins totuși un obiectiv tehnic: s-au semnat Termenii de Referință ai Deceniului, altfel zis din acel moment înainte exista un document-cadru oficial acceptat, care să stea la baza viitoarelor acțiuni ale Deceniului.

În paralel s-a desfășurat un workshop cu titlul "Mass media și romii", care a adunat specialiști media din țările Deceniului, discuțiile centrându-se pe stereotipurile negative legate de romi și vehiculate în media. Ca o realizare tehnică, mass media a devenit și ea o temă transversală a Deceniului.

O altă activitate organizată de ANR în cadrul Deceniului a fost conferința internațională din 12-13 decembrie 2005, cu titlul "Proiecte trecute și viitoare: cum se poate îmbunătăți mai eficient starea de sănătate a romilor?". Discuțiile au fost centrate pe rolul mediatorilor sanitari și pe lipsa de mecanisme de monitorizare și evaluare a activității acestora. Deși la întâlnire s-a discutat necesitatea imperioasă a unor măsuri legislative care să permită romilor accesul la serviciile medicale, și deși domnul Cristian Vlădescu, Președintele Casei Naționale de Asigurări de Sănătate, și-a luat niște angajamente clare, nimic nu a fost concretizat ulterior.

În februarie 2006 a fost lansat, în România, Roma Education Fund (REF), unul dintre puținele instrumente financiare ale Deceniului. REF este fondat de George Soros și prin intermediul său sunt finanțate proiecte în domeniul educației romilor.

A opta întâlnire a Comitetului Internațional de Coordonare a Deceniului a fost organizată de ANR pe 12 iunie 2006 la hotelul Sheraton din Bruxelles. Scopul conferinței, strategic plasată în inima UE, a fost de a căuta instrumente prin care Comisia Europeană să poată susține guvernele implicate în Deceniu. În 4 iulie 2006 România a predat Bulgariei președinția Deceniului de Incluziune a Romilor.

Trăgând o linie și încercând o sintetizare, primul an al Deceniului abundă în întâlniri, reuniuni internaționale, conferințe, ateliere de lucru, însă este important de înțeles ce rămâne din Deceniu, dincolo de aceste obiective tehnice. Au trecut patru ani de când a apărut ideea acestei inițiative și doi ani de când ea a fost lansată oficial. Sunt funcționale Planurile Naționale de Acțiune? Este Deceniul ceva mai mult decât o inițiativă evanescentă și evazivă? Are acest program rădăcini clare în realitatea cu care se confruntă etnicii romi? Răspunsul este mai curând negativ.

În ceea ce privește Planurile Naționale de Acțiune ale Deceniului, România nu stă bine deloc. În octombrie 2004 țara noastră părea că schițase deja Planurile Naționale de Acțiune (PNA), întrucât le prezenta, cu bugetările de rigoare, la una dintre întâlnirile Comitetului de Coordonare a Deceniului, ca fiind foarte aproape de forma definitivă.

Planurile au fost schimbate, completate, veșnic modificate, de fiecare conducere care a venit la ANR. Fiecare schimbare a conducerii a adus o nouă viziune. Noi consultări cu ONG-urile și cu ministerele de resort pentru elaborarea acestor planuri. Noi eforturi de a șterge ce a fost făcut și de a pune ceva nou în loc. Indiferent ce. Doar altceva. În timpul mandatului lui Ilie Dincă, președinte ANR în 2004, au fost elaborate primele Planuri Naționale ale Deceniului. Ele au fost modificate de noul președinte ANR, Mariea Ionescu, care le-a adăugat indicatori, termene, instituții responsabile. Au fost organizate numeroase întâlniri cu consultanți naționali și internaționali, pentru ca aceste planuri să fie concepute cât mai realist. Rezultatul a fost o "lustruire continuă" a acestor măsuri, posibilă prin plata consultanților dintr-un grant oferit de Banca Internațională pentru Reconstrucție și Dezvoltare, destinat întăririi capacității instituționale a ANR. La o citire în paralel, se vede cum ambele versiuni existente ale Planurilor Naționale de Acțiune, realizate de cele două conducere, sunt similare, niciuna specificând vreo măsură politică concretă sau vreun mijloc clar prin care obiectivele dorite vor fi atinse.

Raportul *Decade Watch* pe România, apărut în vara lui 2007 constituie un mod de monitorizare a Deceniului de către o rețea de ONG-uri române, atrage atenția că "dacă Planurile Naționale de Acțiune ale Deceniului, în varianta lor finală, vor urmări schițele existente, guvernul riscă să transforme cadrul Deceniului într-o carapace goală, fără acțiuni clare, rezultate și realizări până în 2015".⁷⁴

⁷⁴ Vezi Raportul *Decade Watch* pe România, apărut în vara lui 2007, realizat de Alianța Civică a Romilor din România.

Momentan există două drafturi de Planuri Naționale de Acțiune, fiecare realizat în timpul unei conduceri diferite a instituției. Ele sunt similare și se bazează pe Strategia de Îmbunătățire a Situației Romilor din România. Mai mult, Gruia Bumbu, noul președinte al ANR intenționează și el o schimbare a viziunii și o modificare a acestor planuri, prin simplificarea lor în termeni de buget și de perioadă de execuție. Rezultatul este însă acela că, în timp ce în alte țări ale Deceniului planurile există de ani de zile și au fost trecute prin ordonanță de guvern, devenind ulterior legi, în România ele nici măcar nu există în mod oficial pe hârtie. Până când aceste planuri nu vor fi adoptate de Guvern, nu se poate vorbi despre o implementare propriu-zisă a “Deceniului” în România.

Ceea ce s-a realizat în mod concret până acum au fost numeroase întâlniri, dezbateri și ateliere de discuții. Costurile pentru toate aceste evenimente prilejuite de Deceniu și găzduite de hoteluri de renume din București au fost suportate de la bugetul de stat, pentru anul financiar 2005-2006. De pildă, spectacolul “Sangre Ardientă”, realizat de creatoarea de modă Liza Panait, eveniment artistic legat de tradițiile romilor, care a avut loc la teatrul Odeon pentru a marca prima întâlnire în România a Comitetului de Coordonare a Deceniului, a costat, din bani publici, aproape un miliard trei sute de milioane de lei vechi (128.187 lei noi). Peste un miliard de lei vechi a costat și prima întâlnire a Comitetului de Coordonare a Deceniului. Suma totală cheltuită de ANR, de la bugetul de stat pentru astfel de întâlniri, prilejuite de Deceniu în perioada noiembrie 2005 - iulie 2006 a fost de aproape 4 miliarde de lei vechi (370.760 lei noi).⁷⁵

Urgentarea definitivării Planurilor Naționale de Acțiune ale Deceniului reprezintă o problemă stringentă. După ce au fost actualizate și reactualizate, acum sunt completate prin aportul unor consultanți internaționali, plătiți cu sume generoase de ANR prin programul IDF Grant. Conducerea ANR este însă de părere că operațiunea aceasta este necesară: “De la Deceniu la Strategie se încearcă corelarea și armonizarea politicilor publice pentru romi, pentru a avea un singur buget care să le cuprindă pe toate”, explică Gruia Bumbu, președintele ANR.⁷⁶

▪ Parteneriatul cu societatea civilă romă

Deși la început Guvernul a părut deschis implicării ONG-urilor române în realizarea Planurilor de Acțiune ale Deceniului, cu timpul acestea au fost tot mai puțin consultate. Observatori internaționali și ONG-uri române din România au acuzat lipsa de transparență a Guvernului care, la a patra întâlnire a Comitetului de Coordonare a Deceniului, a prezentat o schiță de Plan Național de Acțiune produsă exclusiv de reprezentanții guvernamentali, fără vreo implicare a societății civile române. În acest context, s-a remarcat o creștere a tensiunilor între guvern și ONG-urile române.

Sosirea la conducerea ANR în iulie 2005 a Mariei Ionescu, cunoscută activistă română, a adus cu sine speranța că relația instituției cu mediul ONG se va dinamiza. S-a sperat și că persoana sa va aduce un plus de vizibilitate Deceniului, în rândul Guvernului, însă nu s-a întâmplat așa. Noul președinte al Agenției Naționale pentru Romi, Gruia Bumbu, a promis la rândul său reînființarea Grupului de Lucru al Asociațiilor Romilor – GLAR, ca structură de participare a romilor la definirea noilor politici pentru romi.

⁷⁵ Informații oficiale furnizate la cerere de către Agenția Națională pentru Romi (ANR).

⁷⁶ Interviu cu Gruia Bumbu, președinte al Agenției Naționale pentru Romi (ANR).

Ce șanse reale are Deceniul?

Ideea Deceniului de Incluziune a Romilor a fost primită inițial cu un entuziasm generalizat de toate țările și de toți actorii implicați, guverne sau societate civilă. Așteptările nerostite ale tuturor erau legate de notorietatea financiară și filantropică a celor doi inițiatori: Institutul pentru o Societate Deschisă (sau altfel spus George Soros) și Banca Mondială. Așa se explică faptul că guvernele au semnat fără ezitare implicarea în program: s-a crezut, deși nici nu a fost foarte clar de început, că acești inițiatori vor vărsa, în spiritul tradiției, sume însemnate de bani în acest program. “La a doua întâlnire, în 2004, când a ieșit clar la lumină că Deceniul e doar o politică și nu o resursă nouă de bani, statele au simțit că sunt oarecum trădate. Când au trebuit să realizeze Planuri Naționale de Acțiune ale Deceniului mai toți au preluat, cu copy –paste, textul strategiilor pentru romi existente”, precizează un lider civic rom.⁷⁷

Între timp, Guvernului României i-a devenit din ce în ce mai clar că pentru Planurile Naționale de Acțiune ale Deceniului trebuie alocați bani. Bani necesari pentru realizarea fiecăreia dintre măsuri. Cum Agenția Națională pentru Romi nu poate finanța direct de la bugetul de stat aceste acțiuni, întrucât ea este financiar și instituțional dependentă de Secretariatul General al Guvernului, fiecare minister trebuie să aloce bani pentru acțiunile Deceniului. Întrucât nu există un mecanism adecvat de coordonare, multe decizii legate de ceea ce se va face efectiv în cadrul Deceniului, vor fi lăsate la latitudinea și la resursele fiecărui minister de resort.

Până acum acest sistem n-a funcționat. Aproape niciun ban nu a fost alocat de la bugetul de stat, prin ministerele competente, pentru vreo activitate specifică a Deceniului în anii 2005-2007, cu excepția unor sume împrumutate de la Banca Mondială și destinate Programului de Incluziune Socială. Asta în condițiile în care, până în 2005, de la buget s-au alocat 120 de miliarde de lei (prin care s-au finanțat 44 de proiecte) iar prin programele Comisiei Europene s-au dat granturi de 9 milioane de euro (pentru 141 de proiecte).⁷⁸

Observatorii internaționali (vezi raportul realizat de Focus Consultancy în 2005 privind activitatea ANR, spre exemplu), au pus la îndoială capacitatea Agenției de a lucra direct cu obiectivele ministerelor de resort.

“Se așteaptă ca fiecare minister să își identifice surse prin care să finanțeze Planurile de Acțiune ale Deceniului când ele vor fi gata. Acesta va fi un lucru dificil, pentru că în primul rând ministerele se confruntă cu lipsa resurselor financiare și în al doilea rând nu au linii bugetare specifice pentru romi. Singura soluție ar fi introducerea măsurilor Deceniului în planurile strategice ale ministerelor. În acest caz totul se reduce la voința politică și la disponibilitatea lor de a considera problema romilor o prioritate”, consideră Maria Ursu, expert în cadrul ANR, care a făcut parte din Secretariatul Tehnic al Deceniului⁷⁹.

Dar ce progrese au fost obținute în ultimii ani în cele patru domenii de intervenție ale Deceniului?

Raportul Decadewatch privind țara noastră, realizat de Alianța Civică a Romilor din România, face o sumară trecere în revistă a progreselor facute în cele patru domenii principale ale Deceniului (educație, locuire, sănătate, locuri de muncă) în România. Ca o observație generală, sunt dificil de evaluat progresele făcute în aceste arii în ultimii ani, întrucât România se confruntă cu lipsa de date și statistici credibile și reprezentative la nivel național.

⁷⁷ Interviu cu Gelu Duminiță, directorul Agenției de Dezvoltare Comunitară “Împreună”

⁷⁸ Date din volumul „Politici publice pentru romi. Evoluții și perspective”, de Maria Ionescu și Sorin Căce, Editura Expert, 2006

⁷⁹ Interviu cu Maria Ursu, expert în cadrul Agenției Naționale pentru Romi (ANR)

În plus, și în România, ca și în alte țări participante la Deceniu, “Guvernul privește acest program în termeni de proiecte și măsuri sporadice, și nu în termeni de programe și politici integrate” (conform raportului Decadewatch). Acțiunile legate de Deceniu se petrec încă doar pe scena și pe agenda evenimentelor centrale, prea puțin din ecurile lor ajungând în teritoriu. Există un decalaj foarte mare între angajamentele făcute de Primul Ministru și intervenția propriu-zisă la nivelul comunităților locale, în cele patru arii principale ale Deceniului.

Responsabilitatea trebuie să gliseze de la nivelul central la cel local, iar aici birourile regionale ale ANR ar putea avea un rol însemnat. Cu atât mai mult cu cât, în lipsa altor instrumente financiare proprii, pentru atingerea obiectivelor Deceniului, vor putea fi folosite fondurile structurale, ce vor putea fi accesate de autoritățile, ONG-urile și grupurile de inițiativă locale. Rămâne de văzut ce capacitate de absorbție a fondurilor structurale vor avea aceste entități și, mai ales, ce capacitate au în acest sens birourile regionale ale ANR, care ar trebui să le acorde asistență tehnică.

Gruia Bumbu, președintele ANR, s-a aratat dezamăgit de realitățile pe care le-a prezentat raportul Decadewatch. “S-a făcut o comparație între progresele făcute de țările participante la Deceniu și, din păcate România se află pe locuri ultime în clasament. Doar în domeniul sănătății romilor am ocupat locul doi.”⁸⁰

Fondul pentru Dezvoltarea Instituțională (IDF Grant)

În septembrie 2005 Agenția Națională pentru Romi a primit un grant în valoare de 350.000 USD de la Banca Internațională pentru Reconstrucție și Dezvoltare, destinat întăririi capacității acestei instituții. Ar fi de dorit ca activitatea Agenției să cunoască îmbunătățiri vizibile, atâta timp cât în acest moment sunt angajați numeroși consultanți naționali și internaționali care oferă asistență tehnică acestei instituții.

Alte programe

De asemenea, Agenția Națională pentru Romi, prin birourile sale regionale, a desfășurat în ultimul an peste 30 de programe de dezvoltare comunitară locală.

⁸⁰ Interviu cu Gruia Bumbu, președinte al Agenției Naționale pentru Romi (ANR)

CONCLUZII ȘI RECOMANDĂRI

România a înregistrat în ultimii ani o evoluție pozitivă în ceea ce privește abordarea problematicii minorităților etnice, mai ales în ceea ce privește acordarea de drepturi sau aplicarea normelor anti-discriminare. Asta nu înseamnă că nu mai sunt suficient de multe lucruri de rezolvat, după opinia noastră România – deși un stat democratic, membru al Uniunii Europene – aflându-se încă într-o perioadă de tranziție în ceea ce privește promovarea și protecția drepturilor minorităților etnice și naționale.

Situația este cu atât mai specială în ceea ce privește minoritatea roma, a cărei diversitate de probleme reclamă o abordare complexă. Perspectivele sunt de aceea multiple.

Întâi de toate, dacă privim lucrurile din interiorul comunității credem că se poate vorbi de **o criză identitară** la nivelul populației roma. Și în acest moment se menține o fragmentare dispusă pe mai multe niveluri:

- cea datorată deosebirilor dintre diferitele neamuri de romi, caracterizate prin heterogenitate culturală, neomogenitate teritorială și mai ales stratificare rigidă a ierarhiilor interne, ceea ce împiedică comunicarea în exterior
- dintre fragila clasă politică și mult mai vocala societate civilă roma, care deși aparent au roluri diferite, în fapt amândouă se află în competiție pentru resurse (de putere, financiare etc) și de influență în comunități.
- dintre susținătorii integrării sociale și adepții păstrării nealterate a tradițiilor, a specificului propriu. Opțiunile în acest caz sunt cu atât mai dificile cu cât la nivelul populației se menține un nivel redus al conștiinței de sine.

Clivajele din interiorul comunităților de romi împiedică în acest moment conturarea clară a unui proiect identitar de perspectivă. Ca să parafrazăm chiar opiniile unor intelectuali romi, aceștia încă nu știu ce își doresc mai mult: un Martin Luther King propriu – adică un luptător pentru drepturi civile – sau un Konrad Adenauer – adică un lider care să contribuie la afirmarea unei națiuni (fie ea și transfrontalieră), cu o deplină conștiință de sine.

Poate suna paradoxal, dar foarte probabil datorită aderării la Uniunea Europeană criza identitară se va acutiza, asta deoarece retorica comunitară nu este însoțită întotdeauna și de o acțiune în aceeași direcție. Mai exact, documentele UE și ideologia postmodernă susțin și îndeamnă la păstrarea specificului etnic și a propriilor tradiții, numai că acestea sunt mai mereu respinse în realitatea cotidiană, deoarece vin în contradicție cu modul modern de viață și cu actualul sistem de valori european. Din această dilemă nu credem că se va ieși prea curând și cu certitudine deloc ușor, deoarece este dificil de obținut rapid o sinteză între valorile perene ale tradiției și cele ale modernității.

Oricum, pentru mai bună afirmare a drepturilor romilor la nivel european se fac în clipa de față presiuni din partea organizațiilor civice pentru recunoașterea juridică a minorității roma la nivelul statelor UE (identitatea culturală este recunoscută) sau chiar pentru adoptarea limbii romani ca limbă oficială a Uniunii. Există totodată propuneri pentru înființarea unui post de comisar european care să se ocupe de problemele romilor.

Reîntorcându-ne la situația romilor din România putem spune că cea mai mare provocare continuă să rămână *rezolvarea problemelor sociale și de intervenție socială în comunități*. Problemele sunt arhicunoscute și au fost oricum detaliate în partea de început a acestui raport. Ceea ce vrem însă să accentuăm este nevoia unei schimbări de paradigmă în ceea ce privește abordarea problemelor curente, fie că acestea sunt legate de introducerea utilităților în comunități (apă, curent, drumuri etc) fie de îmbunătățirea accesului la servicii de sănătate sau de educație.

Desigur că statul român este obligat să aibă politici coerente pentru rezolvarea acestor probleme, ca și fonduri suficiente în acest sens, dar mai este nevoie și de implicarea mai mare a oamenilor din comunități, care să acționeze atât pentru afirmarea propriilor drepturi cât și pentru rezolvarea problemelor curente. Integrarea socială a romilor ar trebui să fie în primul rând un proces pornit din interiorul comunităților, altfel riscă adesea să se transforme într-un proces de asimilare. Este nevoie de aceea și de o regândire a programelor de dezvoltare comunitară locală, care au mers până acum, în general, pe dezvoltarea capacităților instituționale și a abilităților administrative ale unui număr redus de oameni și nu pe ideea implicării directe a beneficiarilor.

Este nevoie totodată de o *reală afirmare a voinței politice* în ceea ce privește abordarea problematicii roma. Iar acest lucru se face în primul rând prin coerența politicilor publice și prin acordarea de suficiente resurse pentru implementarea acestora. Eforturile din ultimii 16 ani pentru programe și acțiuni pentru dezvoltarea socio-economică a romilor au constat în alocarea a doar aproximativ 50 de milioane de euro (90% din această sumă fiind bani europeni) la o populație reală de peste 1,5 milioane de oameni. Un calcul simplu arată că pentru fiecare membru al etniei roma au fost cheltuiți circa doi euro pe an pentru fiecare posibil beneficiar. Ceea ce este infim raportat la nevoile reale.

Pe de altă parte, alt program major, Deceniul de Incluziune a Romilor nu are rezultate predictibile deoarece încă îi lipsește, printre altele, o modalitate de finanțare coerentă.

La fel, este nevoie de o *eficientizare a mecanismelor de aplicare a politicilor publice* pentru romi. Degeaba există o Strategie guvernamentală pentru îmbunătățirea situației romilor, degeaba depune eforturi Agenția Națională pentru Romi pentru implementarea acesteia dacă instituțiile statului și partidele politice nu susțin și ele în mod concret acest proces. Exemplul cel mai elocvent în acest sens este oferit de Birourile județene pentru romi, impecabile pe hârtie, dar care în mod real nu au nici o susținere eficientă din partea administrației județene sau locale care să le permită elaborarea și implementarea unor strategii eficiente la nivelul comunităților.

Dintre cele mai importante probleme care rămân de rezolvat menționăm:

- continuarea reformei în educație în sensul prevenirii abandonului școlar în rândul romilor, prevenirea segregării școlare
- continuarea politicilor afirmative menite să crească numărul de romi încadrați în învățământul liceal sau superior și de susținere a învățării limbii romani.
- implementarea unor programe eficiente de prevenire a abandonării copiilor de către familiile rome sărace, stoparea fenomenului segregării școlare sau a declarării elevilor romi ca fiind copii cu nevoi speciale. Nu în ultimul rând trebuie găsite soluții pentru cazurile de căsătorie între minori.
- promovarea măsurilor de prevenire și asistență medicală în comunități ca și dezvoltarea rețelei naționale de medieri sanitari.
- deși Planurile Naționale ale Deceniului în domeniul sănătății își propun stimulente pentru cadrele medicale care lucrează în comunități de romi precum și traininguri antidiscriminare pentru medici, absența unor măsuri clare, a unor indicatori sau a unor linii bugetare le fac ineficiente.
- dezvoltarea unor politici publice care să contribuie la creșterea accesului romilor pe piața muncii
- regândirea măsurilor de asistență socială, astfel încât să nu se accentueze dependența romilor de ajutorul de stat
- introducerea pe agenda publică a unor priorități destinate comunităților tradiționale, semi-nomade, care în acest moment reprezintă grupul roma cel mai fragil social.
- lărgirea bazei de lideri la nivelul reprezentării civice, politice și culturale și mai buna colaborare între aceștia în scopul reducerii decalajelor socio-culturale
- eficientizarea structurilor de management de la nivel central și local ale Agenției Naționale pentru Romi. Întărirea capacității instituționale a birourilor județene pentru romi și a experților de la nivelul primăriilor.
- suplimentarea fondurilor alocate Strategiei de Îmbunătățire a Situației Romilor
- coroborarea obiectivelor Planurilor naționale de acțiune din cadrul Deceniului de Incluziune cu obiectivele specifice ale Strategiei.
- stabilirea unor modalități de monitorizare a rezultatelor concrete ale politicilor publice

Desigur, raportul de față nu este exhaustiv. Problematika roma e complexă, iar eforturile guvernamentale, instituționale dar și individuale în direcția îmbunătățirii situației romilor trebuie să continue. Sperăm doar ca demersul de față să contribuie într-o cât de mică măsură la cunoașterea acestor probleme și să fie totodată un imbold pentru accelerarea măsurilor ce pot duce la afirmarea unei etnicități pozitive în ceea ce privește minoritatea roma.